

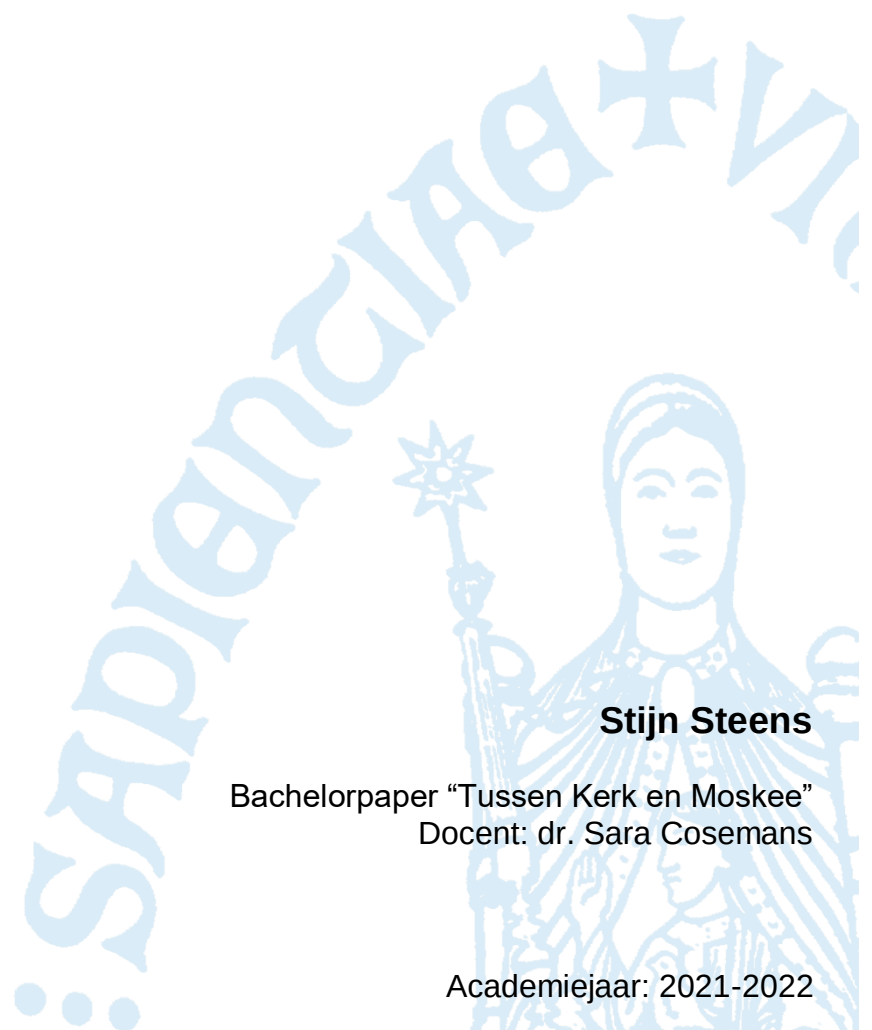
Anglicanen in de Arteveldestad

Evolutie van de anglicaanse Saint Johnsparochie in
Gent

Stijn Steens

Bachelorpaper "Tussen Kerk en Moskee"
Docent: dr. Sara Cosemans

Academiejaar: 2021-2022

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
1.1	<i>Literatuur over anglicanisme.....</i>	<i>5</i>
1.2	<i>Literatuur over anglicanisme in België</i>	<i>6</i>
1.3	<i>Literatuur over het Gentse Oud Begijnhof.....</i>	<i>7</i>
2.	Het anglicanisme.....	8
2.1	<i>Church of England.....</i>	<i>8</i>
2.2	<i>Anglican Communion</i>	<i>9</i>
2.3	<i>Wijding van vrouwen</i>	<i>10</i>
2.4	<i>Anglicanisme in België</i>	<i>11</i>
2.5	<i>Mechelse Gesprekken.....</i>	<i>13</i>
3.	Saint Johnsparochie Gent	14
3.1	<i>Historische omzwervingen.....</i>	<i>14</i>
3.2	<i>Diversificatie en groei</i>	<i>16</i>
4.	Locatie	19
4.1	<i>Oud Begijnhof Sint-Elisabeth.....</i>	<i>20</i>
4.2	<i>The Holy Corner.....</i>	<i>22</i>
4.3	<i>Begijnhofkerk Sint-Elisabeth.....</i>	<i>23</i>
5.	Conclusie.....	28
6.	Bibliografie	29
6.1	<i>Interviews.....</i>	<i>29</i>
6.2	<i>Foto's.....</i>	<i>29</i>
6.3	<i>Bronnen</i>	<i>29</i>
6.4	<i>Werken</i>	<i>32</i>

Voorwoord

De anglicaanse gemeenschap in België en in het bijzonder in Gent was mij niet bekend, maar als geëngageerde jongere in de katholieke parochie op de Oude Bareel Sint-Amandsberg had ik wel interesse in een (nabije) christelijke geloofsgemeenschap. Mijn bachelorproef over de Anglicanen in de Arteveldestad werd een boeiende ontdekkingsstocht die uitmondde in een interessant onderzoek.

In dit voorwoord bedank ik graag enkele personen die een belangrijke bijdrage leverden voor mijn bachelorproef. In het bijzonder denk ik aan de mensen die ik heb mogen interviewen: dr. Aaldert Prins, Stephen Murray, Mercy Addo, Patrick Fiers en Eva Verhaeghe. Ik ben de Saint Johnsparochie enorm dankbaar voor de heel warme ontvangst en gemoedelijke sfeer die ik heb mogen ervaren tijdens mijn deelnames aan verschillende eucharistievieringen. Graag dank ik ook dr. Sara Cosemans voor de uitstekende begeleiding en constructieve feedback.

1. Inleiding

In 2021 was het exact honderd jaar geleden dat de eerste Mechelse Gesprekken van start gingen. De Mechelse Gesprekken waren een reeks van ontmoetingen tussen de Anglicaanse en de Katholieke Kerk die mede op initiatief van kardinaal Mercier plaatsvonden in Mechelen tussen 1921 en 1927. Het honderdjarige jubileum vormde de inspiratie voor het onderwerp van mijn bachelorpaper.

Het voorliggend onderzoek handelt over het anglicanisme in België, meer specifiek over de anglicaanse gemeenschap in Gent. Deze bachelorpaper probeert een antwoord te formuleren op de vraag hoe de anglicaanse Saint Johnsparochie in Gent geëvolueerd is, met bijzondere aandacht voor het kerkgebouw, de locatie van het Oud Begijnhof en de demografische evolutie. De focus ligt op de recente geschiedenis, vanaf circa 1995, maar er is ook aandacht voor de vroegere periodes. De anglicaanse gemeenschap oogt momenteel heel divers, maar was dat altijd al zo? Hoe is de parochie in de begijnhofkerk van het Oud Begijnhof terechtgekomen? Verschillende factoren zullen naar voren worden gebracht om de veranderingen die de Saint Johnsparochie heeft doorgemaakt, te verklaren.

Het onderzoek is onder andere gebaseerd op verschillende mondelinge interviews. De interviews en hun analyse zijn geïnspireerd door de methode van mondelinge geschiedenis zoals die werd uiteengezet door dr. Chantal Bisschop in haar handleiding *Leren Luisteren* (gebaseerd op het boek *Wat is mondelinge geschiedenis?* van Jan Bleyen en Leen Van Molle).¹ Die interviews vormen de basis voor de studie van de evolutie van de Saint Johnsparochie en kunnen onderverdeeld worden in drie niveaus:

Op het theoretische en academische niveau werd dr. Aaldert Prins geïnterviewd. Prins is doctor in de Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen en is sinds 2015 actief als doctor-assistent 'Historische Theologie' aan de Evangelische Theologische Faculteit (ETF) in Leuven. Hij werkt ook als consulent voor het protestants-evangelisch archief- en documentatiecentrum Evadoc dat onderdeel is van het KADOC. Daarnaast geeft hij protestants-evangelische godsdienstlessen in het Gemeenschapsonderwijs. Aaldert Prins is een autoriteit op het vlak van protestantisme en evangelisme in België en heeft als consulent voor het KADOC ook expertise opgebouwd over het anglicanisme in België.²

Verder werd ook een interview afgenomen met *The Reverend Canon* (eerwaarde kanunnik/pastoor) Stephen Murray. Murray komt uit Canada en is sinds 2011 *chaplain*

¹ Chantal Bisschop, 'Leren Luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven.' (Leuven: Centrum Agrarische Geschiedenis, 2017); Jan Bleyen en Leen Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?* (Leuven: Acco, 2012).

² Aaldert Prins, interview via videogesprek, geïnterviewd door Stijn Steens, 1 april 2022; 'Aaldert Prins', Cegesoma (Rijksarchief), geraadpleegd 11 april 2022, <https://www.cegesoma.be/nl/aaldert-prins>; 'Dr. Aaldert Prins', ETF, geraadpleegd 11 april 2022, <https://www.etf.edu/medewerkers/aaldert-prins/>.

(kapelaan) van de Saint Johnsparochie in Gent. Hij is ook als *area dean* (regiodeken) verantwoordelijk voor België en Luxemburg. Bovendien bekleedt Stephen Murray de functie van vicevoorzitter van het Centraal Comité van de Anglicaanse Eredienst in België.³

Daarnaast werden ook verschillende parochianen geïnterviewd om een beeld te hebben van de visie van de gewone kerkganger. Zo bleek Mercy Addo bereid voor een interview. Zij migreerde 27 jaar geleden als zeventienjarige vanuit Ghana naar België. Haar moeder woonde al in Gent omdat ze getrouwd was met een Belgische man. Komende van een anglicaanse achtergrond, werd ze al snel lid van de Saint Johnsparochie in Gent. Door haar Ghanese afkomst en lange lidmaatschap van de parochie heeft mevrouw Addo een unieke visie op de anglicaanse gemeenschap in Gent en de evolutie van de Saint Johnsparochie sinds 1995.⁴

Ten slotte boden Patrick Fiers en Eva Verhaeghe zich spontaan aan voor een gesprek. Patrick Fiers gaat al zo'n 25 jaar naar de anglicaanse kerk in Gent en hij heeft de evolutie van de gemeenschap dus ook vanop de eerste rij meegemaakt. Eva Verhaeghe is ook al enige tijd lid van de Saint Johnsparochie, al heeft zij enkel Stephen Murray als priester gekend. Zij voelen zich allebei katholiek en niet anglicaans, maar ze zijn wel actieve leden van de anglicaanse gemeenschap. Fiers en Verhaeghe zijn ook nog een tijd naar de evangelische kerk geweest, dus ze kunnen de anglicaanse kerk in Gent vanuit hun ervaringen goed vergelijken met andere christelijke kerken.⁵

Geschiedschrijving is nooit objectief en dat geldt in het bijzonder voor mondelinge geschiedenis. Door het afnemen van interviews creëert de historicus zelf zijn bronnen. De interviewer stuurt daarbij het gesprek door de keuze van de vragen en via tussenkomsten in de conversatie. Een interview houdt altijd een interactie in tussen de verteller en de onderzoeker waarbij de getuigenis van de verteller beïnvloed wordt door de interviewer.⁶ Mijn katholieke achtergrond en sympathie voor de anglicanen hebben zeker een impact gehad op de interviews en het onderzoek. Die elementen zorgden waarschijnlijk ook voor een snelle vertrouwensband en een grotere openheid tijdens de gesprekken.

Behalve interviews werden ook andere primaire bronnen aangewend. Verschillende gedigitaliseerde archiefstukken zoals *The Act of Supremacy* uit 1534 of de pauselijke encycliek *Mortalium Animos* van 1928 ondersteunen de analyse. Vele websites van organisaties of (religieuze) instellingen zijn als bron gebruikt, alsook wetgeving zoals de Belgische Grondwet.

³ Stephen Murray, interview via videogesprek, geïnterviewd door Stijn Steens, 3 maart 2022; 'Wie Is Wie, Centraal Comité-Leden', Centraal Comité van de Anglicaanse Eredienst in België, geraadpleegd 11 april 2022, <https://www.centralanglican.be/wie-is-wie>.

⁴ Mercy Addo, persoonlijk interview, geïnterviewd door Stijn Steens, 10 april 2022.

⁵ Patrick Fiers en Eva Verhaeghe, persoonlijk interview, geïnterviewd door Stijn Steens, 10 april 2022.

⁶ Bisschop, 'Leren Luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven.', 4.

Bovendien leverde participatieve observatie van de anglicaanse gemeenschap in Gent interessant bronnenmateriaal en kennis op.⁷

1.1 Literatuur over anglicanisme

Over het anglicanisme bestaat er een uitgebreid corpus aan academische literatuur. De wetenschappelijke studie van het anglicanisme heeft zelfs een eigen tijdschrift, het *Journal of Anglican Studies*, dat sinds 2003 door Cambridge University Press wordt uitgegeven. Het tijdschrift behandelt alle aspecten van het anglicanisme en bevat artikels uit verschillende disciplines zoals theologie, ethiek, kerkelijk recht en geschiedenis. De universiteit van Oxford publiceerde in 2017 een vijfdelige reeks over de geschiedenis van het anglicanisme getiteld *The Oxford History of Anglicanism*.⁸ Een standaardwerk over de geschiedenis van het wereldwijde anglicanisme is het boek *A History of Global Anglicanism* van dr. Kevin Ward, dat de basis vormt voor het onderdeel over de 'Anglican Communion'.⁹

Voor het onderdeel van dit onderzoek over het anglicanisme in het algemeen werd vooral gebruik gemaakt van de *The Cambridge Dictionary of Christianity* van em. prof. dr. Daniel Patte en *The Oxford Dictionary of the Christian Church* van wijlen prof. dr. Frank Cross en em. prof. dr. Elizabeth Livingstone.¹⁰ Beide academische werken zijn alfabetische encyclopedieën over het christendom waarin het anglicanisme, zeker bij de Oxford Dictionary, uitvoerig aan bod komt. De theologen Cross en Livingstone komen namelijk uit de anglicaanse traditie (Cross was een anglicaanse priester), Patte daarentegen heeft een protestantse achtergrond. Hoewel beide encyclopedieën dezelfde onderwerpen en feiten behandelen, komt uit elke Dictionary een eigen interpretatie naar voren. Zo ziet de Cambridge Dictionary het bewind van Edward VI (1547-1553) als meest bepalend en ingrijpend voor het anglicanisme.¹¹ De Oxford Dictionary wijst

⁷ Deelname aan drie anglicaanse eucharistievieringen van de Saint Johnsparochie met ontmoetingsmoment achteraf, Begijnhofkerk Sint-Elisabeth Gent, 28 november 2021, 3 en 10 april 2022.

⁸ Anthony Milton, red., *Reformation and Identity, c. 1520-1662*, The Oxford History of Anglicanism, Volume I (Oxford: Oxford University Press, 2017); Jeremy Gregory, red., *Establishment and Empire, 1662 - 1829*, The Oxford History of Anglicanism, Volume II (Oxford: Oxford University Press, 2017); Rowan Strong, red., *Partisan Anglicanism and Its Global Expansion, 1829-c. 1914*, The Oxford History of Anglicanism, Volume III (Oxford: Oxford University Press, 2017); Jeremy Morris, red., *Global Western Anglicanism, c. 1910-Present*, The Oxford History of Anglicanism, Volume IV (Oxford: Oxford University Press, 2017); William L. Sachs, red., *Global Anglicanism, c. 1910-2000*, The Oxford History of Anglicanism, Volume V (Oxford: Oxford University Press, 2017).

⁹ Kevin Ward, *A History of Global Anglicanism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006).

¹⁰ Daniel Patte, red., *The Cambridge Dictionary of Christianity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

¹¹ Colin O. Buchanan, 'Anglicanism: Anglican Communion and Its Theology', in *The Cambridge Dictionary of Christianity*, onder redactie van Daniel Patte (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

daarentegen op het cruciale belang van het bestuur onder Elisabeth I (1558-1603) voor de identiteitsvorming van het anglicanisme.¹²

1.2 Literatuur over anglicanisme in België

Binnen het specifiekere domein van het anglicanisme in België is het aanbod van relevante, recente literatuur veel kleiner. KADOC en PARCUM publiceerden in 2020 samen het onderzoeksrapport *Hemelsbreed: Divers religieus erfgoed in Vlaanderen*.¹³ Het rapport maakt de resultaten bekend van een grootschalige bevraging van lokale geloofsgemeenschappen. De onderzoekers wilden met de enquête het erfgoed en de erfgoednaden in kaart brengen van de anglicaanse, orthodoxe, islamitische, joodse en protestants-evangelische eredienst in Vlaanderen. In het hoofdstuk over de anglicaanse eredienst schetst Aaldert Prins onder andere een kort historisch overzicht van het anglicanisme in België en beschrijft hij de organisatiestructuur van de Anglicaanse Kerk in België.¹⁴ De tekst van Prins dient in deze paper als basis voor het onderdeel over het anglicanisme in België. Daarnaast bevatte het onderdeel van de tekst van Prins over onroerend erfgoed relevante informatie voor dit onderzoek omdat het een overzicht geeft van de kerkgebouwen die de verschillende anglicaanse parochies gebruiken. Andere academische literatuur over het anglicanisme in België is schaars en vaak verouderd. Dat blijkt ook uit de bijdrage van Aaldert Prins in *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-21e eeuw*.¹⁵

Zoals Prins aangeeft in *Hemelsbreed* is een historische uiteenzetting van het anglicanisme in België niet compleet zonder een bespreking van de Mechelse Gesprekken.¹⁶ Naar aanleiding van het honderdjarig jubileum bracht gerenommeerd theoloog dr. Rowan Douglas Williams in 2021 het boek *The Malines Conversations: The Beginnings of Anglican-Roman Catholic Dialogue* uit.¹⁷ Williams was aartsbisschop van Canterbury van 2003 tot 2012 en ontving een eredoctoraat van de KU Leuven in 2011.¹⁸ Het boek van Rowan Williams werd ook vertaald naar het Nederlands als *De Mechelse Gesprekken: Het begin van de anglicaans-katholieke dialoog* en bevat een

¹² Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., 'Anglicanism', in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

¹³ Joris Colla e.a., *Hemelsbreed. Divers religieus erfgoed in Vlaanderen. Onderzoeksrapport*. (Leuven: PARCUM en KADOC-KU Leuven, 2020).

¹⁴ Aaldert Prins, 'De anglicaanse eredienst', in *Hemelsbreed. Divers religieus erfgoed in Vlaanderen. Onderzoeksrapport*. (Leuven: PARCUM en KADOC-KU Leuven, 2020), 19–30.

¹⁵ Aaldert Prins, 'De protestants-evangelische kerken en de Anglicaanse kerk', in *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-21e eeuw*, onder redactie van Guy Vanthemsche en Patricia Van den Eeckhout (Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2017), 1241–57.

¹⁶ Prins, 'De anglicaanse eredienst', 20.

¹⁷ Rowan Williams, *The Malines Conversations: The Beginnings of Anglican-Roman Catholic Dialogue* (Mahwah: Paulist Press, 2021).

¹⁸ Lieven Boeve, 'The Most Reverend and Right Honourable Doctor Rowan Douglas Williams', KU Leuven, geraadpleegd 27 april 2022, <https://www.kuleuven.be/over-kuleuven/eredoctoraten/rowan-douglas-williams/the-most-reverend-and-right-honourable-doctor-rowan-douglas-williams>.

voorwoord geschreven door kardinaal Jozef De Kesel, aartsbisschop van Mechelen-Brussel.¹⁹ Dat boek geeft een goed overzicht van wat de Mechelse Gesprekken waren, beschrijft gedetailleerd wie er aan deelnam en wat er concreet besproken werd.²⁰ Williams benadrukt in zijn conclusie de uitzonderlijkheid van de Mechelse Gesprekken en het blijvende belang ervan in de toenadering tussen de Anglicaanse en Katholieke Kerk.²¹ Rowan Williams schreef daarnaast belangrijke werken over de anglicaanse theologie en identiteit, alsook over het belang van kerkgeschiedenis.²²

Academische literatuur over de geschiedenis van de Saint Johnsparochie in Gent blijkt zeer moeilijk te vinden. In het boek van Elsie Vercaigne en Pieter Van Aalst over het Oud Begijnhof en de Elisabethparochie staan de belangrijkste gebeurtenissen uit de geschiedenis van de parochie tot 2010 beschreven.²³ Dezelfde informatie, aangevuld met de periode na 2010, is ook te vinden in een kort overzicht op de website van de Saint Johnsparochie.²⁴ Daarnaast kan uit de interviews met Stephen Murray, Mercy Addo, Patrick Fiers en Eva Verhaeghe ook veel kennis over het recente verleden van de parochie gehaald worden.

1.3 Literatuur over het Gentse Oud Begijnhof

Over de geschiedenis van het Oud Begijnhof Sint-Elisabeth heeft het Rijksarchief van België een algemene uiteenzetting geschreven. Het Rijksarchief in Gent bewaart namelijk sinds 1952 het archief van het Oud Begijnhof.²⁵ Onder meer op basis van dat archief onderzocht historica Klaartje Mestdach in het kader van haar masterthesis het dagelijkse leven in het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof in de zeventiende en achttiende eeuw.²⁶ Ze besteedt echter ook een hoofdstuk aan de geschiedenis van het begijnhof voor 1598 en haar epiloog handelt over de periode na 1789. *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof: op het elan van de Contrareformatie (1598-*

¹⁹ Rowan Williams, *De Mechelse Gesprekken: Het begin van de anglicaans-katholieke dialoog*, vertaald door Marianne Servaas (Antwerpen: Halewijn, 2021).

²⁰ Zoals in de meeste literatuur stelt Williams dat de Gesprekken plaatsvonden tussen 1921 en 1927. De encyclopedieën van Oxford en Cambridge linken de Mechelse Gesprekken echter aan de periode 1921-1925. Aangezien de meeste auteurs de Mechelse Gesprekken situeren tussen 1921 en 1927, zal die periodisering consequent aangehouden worden in deze paper.

²¹ Williams, *De Mechelse Gesprekken*, 69–77.

²² Rowan Williams, Geoffrey Rowell, en Kenneth W. Stevenson, *Love's Redeeming Work: The Anglican Quest for Holiness* (Oxford: Oxford University Press, 2003); Rowan Williams, *Anglican Identities* (Cambridge: Cowley Publications, 2003); Rowan Williams, *Why Study the Past? The Quest for the Historical Church*, Sarum Theological Lectures (Londen: Darton, Longman and Todd, 2005).

²³ Pieter Van Aalst en Elsie Vercaigne, *Oud Begijnhof & Elisabethparochie* (Gent: Ultima Thule, 2010).

²⁴ 'History', Saint John's Anglican Church Ghent, geraadpleegd 22 februari 2022, <https://www.saintjohnsghent.com/about-us>.

²⁵ 'Sint-Elisabethbegijnhof te Gent', Rijksarchief België, geraadpleegd 20 februari 2022, https://search.arch.be/eac/eac-BE-A0500_119607_DUT.

²⁶ Klaartje Mestdach, *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof: op het elan van de Contrareformatie (1598-1795)*, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel XXV (Gent: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 2000).

1795) is dus een uiterst geschikt werk om een overzicht te schrijven van de geschiedenis van het begijnhof.

Voor het bestuderen van onroerend erfgoed levert de databank van het Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed een schat aan betrouwbare informatie op.²⁷ De pagina over de Sint-Elisabethkerk bevat een uitvoerige beschrijving van het gebouw maar mist historische duiding.²⁸ Die informatie over de geschiedenis van de kerk kan grotendeels teruggevonden worden in de werken van Vercaigne, Van Aalst en Mestdach.

Naast de inleiding biedt deel twee van deze bachelorpaper een historisch overzicht van het anglicanisme en schetst de organisatiestructuur van de wereldwijde 'Anglican Communion'. Daarnaast wordt er dieper ingegaan op de historische achtergrond en de specifieke situatie van het anglicanisme in België, met speciale aandacht voor de Mechelse Gesprekken. In het derde deel worden de geschiedenis en de evolutie van de Saint Johnsparochie in Gent behandeld. Het vierde deel beschrijft de huidige locatie van de anglicaanse gemeenschap, namelijk de begijnhofkerk Sint-Elisabeth in het Oud Begijnhof.

2. Het anglicanisme

Om de anglicaanse Saint Johnsparochie in Gent goed te kunnen analyseren, is een adequate kennis van het anglicanisme noodzakelijk. Dit hoofdstuk geeft uitleg over de geschiedenis en de werking van de Church of England en de wereldwijde Anglicaanse Kerk, de zogenaamde 'Anglican Communion'. Verder worden ook het anglicanisme in België en de Mechelse Gesprekken besproken.

2.1 Church of England

Het anglicanisme als onafhankelijke christelijke denominatie vindt zijn oorsprong in de afscheiding van de Church of England van de Katholieke Kerk van Rome in de eerste helft van de zestiende eeuw. De aanleiding voor de breuk met Rome lag in een dispuut tussen koning Hendrik VIII van Engeland (regeerde 1509-1547) en paus Clemens VII (1523-1534). Hendrik VIII was getrouwd met Catharina van Aragon maar wou van haar scheiden onder meer omdat zij hem geen mannelijke troonopvolger had geschonken en hij zijn oog had laten vallen op Anne Boleyn.

²⁷ Alle pagina's van het inventaris van het Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed die gebruikt werden in deze paper vermelden als bron: Chris Bogaert, Kathleen Lanclus en Mieke Verbeeck met medewerking van Adriaan Linters, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen: inventaris van het cultuurbezit in België: architectuur*, deel 4 NB Stad Gent, N-O, 1979: Brussel - Gent. Daarom zal consequent verwezen worden naar die auteurs en het jaar 1979 omdat de teksten in de inventaris integraal uit dat werk werden overgenomen, tenzij informatie gebruikt wordt uit het inventaris dat niet afkomstig is uit Bogaert e.a. (bv. van na 1979).

²⁸ Chris Bogaert, Kathleen Lanclus, en Mieke Verbeeck, 'Parochiekerk Sint-Elisabeth', Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/20089>.

De paus weigerde echter het huwelijk van Hendrik nietig te verklaren.²⁹ Na een jarenlang conflict en onder druk van een mogelijke excommunicatie vaardigde het parlement van Engeland in 1534 de *Act of Supremacy* uit waarmee Hendrik VIII werd erkend als “supreme head on earth of the Church of England”.³⁰ Tegenwoordig is Queen Elizabeth II nog steeds “the Supreme Governor of the Church of England” en stelt zij de aartsbisschoppen, bisschoppen en dekenen van de kathedralen aan op advies van de eerste minister.³¹ Het verbreken van de kerkelijke banden met Rome was dus vooral ingegeven door politieke conflicten en niet zozeer theologische verschillen.

Onder de opvolger van Hendrik VIII, zijn zoon Edward VI (koning 1547-1553), vonden ingrijpende veranderingen in doctrine plaats die in de Church of England en het bredere anglicanisme tot op vandaag te voelen zijn.³² Zo schafte Edward VI in 1547 het verplichte celibaat voor de clerus af, hoewel dat in 1539 nog door Hendrik VIII was bevestigd in de *Six Articles*. In 1549 werden klerikale huwelijken officieel erkend.³³ Het was volgens *The Oxford Dictionary of the Christian Church* echter voornamelijk het bewind van koningin Elizabeth I (1558-1603) die de basisprincipes van het anglicanisme vastlegde. Onder haar bestuur nam de leer van het anglicanisme vast vorm aan en werden onder andere *The Book of Common Prayer* en de *Thirty-Nine Articles* de basisdocumenten van de anglicaanse leer, doctrine en liturgie. Elizabeth zocht in een context van politieke en religieuze spanningen naar een *via media*, een middenweg tussen de rivaliserende katholieke-gezinden en overtuigde protestanten.³⁴ Dat compromismodel typeert sindsdien het anglicanisme en is geëvolueerd naar twee heterogene stromingen binnen de anglicaanse kerk, namelijk de *High Church* (katholiek georiënteerd, ‘traditionalist’) en de *Low Church* (protestants georiënteerd, ‘Evangelical’).³⁵

2.2 Anglican Communion

De term ‘anglicaans’ komt van de middeleeuwse Latijnse benaming voor de Katholieke Kerk in Engeland, *Ecclesia Anglicana*. De benaming duidt op een geografische locatie en niet op een theologische omschrijving. Sinds de tijd van de Reformatie in de zestiende eeuw ziet de Church of England zich als hervormde verderzetting van de *Ecclesia Anglicana*. Het moderne gebruik van het woord ‘anglicaans’ werd pas gangbaar in negentiende eeuw. In die zin wijst het eerder op

²⁹ Cross en Livingstone, ‘Anglicanism’; Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., ‘Henry VIII’, in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

³⁰ ‘The Act of Supremacy, 1534’ (Londen, 1534), C 65/143, m. 5, nos. 8 and 9, The National Archives (UK).

³¹ ‘Leadership and Governance’, The Church of England, geraadpleegd 18 april 2022, <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance>.

³² Buchanan, ‘Anglicanism: Anglican Communion and Its Theology’.

³³ Cross en Livingstone, ‘Henry VIII’; Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., ‘Edward VI’, in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

³⁴ Cross en Livingstone, ‘Anglicanism’; Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., ‘Elizabeth I’, in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

³⁵ William L. Sachs en Ralph Stanley Dean, ‘Anglicanism’, in *Encyclopaedia Britannica*, 6 oktober 2021, <https://www.britannica.com/topic/Anglicanism>.

de specifieke theologische identiteit en de gehele denominatie dan op een geografische omschrijving.³⁶

Vanaf de jaren 1860 werd de term 'Anglican Communion' gebruikt om te verwijzen naar de anglicaanse kerken buiten Groot-Brittannië.³⁷ In het kielzog van het expanderende British Empire verspreidde het anglicanisme zich namelijk over de hele wereld. Die verspreiding in het kader van het imperialisme en kolonialisme van de zeventiende, achttiende en vooral negentiende en begin twintigste eeuw gebeurde voornamelijk onder invloed van *missionary societies* zoals de 'Society for Promoting Christian Knowledge' (SPCK), de 'Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts' (USPG) en de 'Church Missionary Society' (CMS).³⁸ Dat zorgt ervoor dat het anglicanisme buiten het Verenigd Koninkrijk voornamelijk sterke wortels heeft in gebieden die tot het Britse Gemenebest behoren en andere ex-kolonies. Met de globalisering die op gang kwam na de Tweede Wereldoorlog vond het anglicanisme ook elders in de wereld ingang en diversifieerde het nog verder.

The Anglican Communion is actief in meer dan 165 landen wereldwijd en bestaat uit 41 provincies waaronder de Church of England en vijf 'extra-provincial areas'. De provincies met aan het hoofd een primaat zijn onderverdeeld in bisdommen of diocesen die op hun beurt bestaan uit verschillende parochies. Alle anglicaanse provincies zijn autonoom maar erkennen de aartsbisschop van Canterbury als primus inter pares, hij is de spirituele leider van de Communion. Verder zijn de provincies verbonden door een gemeenschappelijke geschiedenis waarbij de Church of England als de moederkerk wordt beschouwd.³⁹ De Anglican Communion heeft vier zogenaamde 'Instruments of Communion': de aartsbisschop van Canterbury (sinds 2013 Justin Welby), de Lambeth Conferentie waarbij alle anglicaanse bisschoppen elke tien jaar worden uitgenodigd door de aartsbisschop, de Primates' Meeting (bijeenkomst van alle primaten) en de Anglican Consultative Council (ACC).⁴⁰

2.3 Wijding van vrouwen

Sinds het midden van de zestiende eeuw moeten anglicaanse priesters zich dus niet aan het celibaat houden en mogen zij trouwen. De wijding van vrouwen kwam echter veel later en de

³⁶ Ward, *A History of Global Anglicanism*, 3–4; 'What Is the Anglican Communion?', Anglican Communion Office, geraadpleegd 13 april 2022, <http://www.anglicancommunion.org/structures/what-is-the-anglican-communion.aspx>.

³⁷ Ward, *A History of Global Anglicanism*, 4.

³⁸ 'What Is the Anglican Communion?'; Voor meer informatie over de missionary societies: 'History', USPG, geraadpleegd 13 april 2022, <https://www.uspg.org.uk/about/history/>; 'About Us', SPCK, geraadpleegd 13 april 2022, <https://spckpublishing.co.uk/about-us/>; 'Our History', Church Mission Society, geraadpleegd 13 april 2022, <https://churchmissionsociety.org/about/our-history/>.

³⁹ 'What Is the Anglican Communion?'; Ward, *A History of Global Anglicanism*, 1; Buchanan, 'Anglicanism: Anglican Communion and Its Theology'.

⁴⁰ 'Instruments of Communion', Anglican Communion Office, geraadpleegd 13 april 2022, <http://www.anglicancommunion.org/structures/instruments-of-communion.aspx>; 'The Archbishop and Canterbury Diocese', The Archbishop of Canterbury, geraadpleegd 13 april 2022, <https://www.archbishopofcanterbury.org/about-archbishop/archbishop-and-canterbury-diocese>.

kwestie lag bijzonder gevoelig binnen de Church of England, vooral bij de ‘Evangelicals’ en de ‘Anglo-Catholics’. De *Deacons (Ordination of Women) Measure* uit 1986 zorgde ervoor dat vrouwen diaken konden worden in de Church of England en opende op die manier de weg naar verdere emancipatie. Met een nipte meerderheid werd de *Priests (Ordination of Women) Measure* in 1992 aangenomen door de kerkelijke overheid en in 1993 stemde ook het Britse parlement in met de wet die het priesterambt openstelde voor vrouwen.⁴¹ Een jaar later werd de eerste vrouwelijke priester gewijd en in 2015 trad Elizabeth Lane aan als eerste vrouwelijke bisschop in de Church of England (sinds 2014 mogelijk).⁴² Elders in de bredere Anglican Communion volgden verschillende provincies het voorbeeld van de Church of England. Sommige provincies zoals de Anglican Church of Canada en de Episcopal Church in de VS lieten al langer vrouwelijke clerus toe. Zo werd Barbara Harris van de Episcopal Church in 1989 de eerste vrouwelijke bisschop in de gehele Anglicaanse Kerk. In andere delen van de Anglicaanse Kerk mogen vrouwen daarentegen geen bisschop worden (bv. Kenia), geen priester en bisschop worden (bv. Nigeria) of zelfs helemaal geen wijding krijgen (bv. de provincie Zuidoost-Azië).⁴³

2.4 Anglicanisme in België

Het anglicanisme heeft een lange voorgeschiedenis in België. Al voor het ontstaan van het Koninkrijk België, in de zestiende en zeventiende eeuw, waren er verschillende anglicaanse geloofsgemeenschappen aanwezig. Zo huisden er anglicaanse *chaplains* of parochies in steden als Antwerpen, Brugge, Oostende, Gent en Spa. In de loop van de zeventiende eeuw hielden die parochies echter op te bestaan omwille van “het ongunstige religieuze klimaat in de Spaanse Nederlanden.”⁴⁴ Het Tolerantie-edict uitgevaardigd in 1781 door de Oostenrijkse keizer Jozef II blies nieuw leven in de anglicaanse aanwezigheid in de Zuidelijke Nederlanden. Na een terugval in de Franse periode zorgde de komst van Britse troepen aan het eind van de Napoleontische Oorlogen voor een nieuwe groei van het aantal anglicanen. Ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) stond het anglicanisme niet specifiek in de wetgeving vermeld maar werd het samengenomen met het protestantisme.⁴⁵

Die regeling werd aanvankelijk ook na de onafhankelijkheid van België aangehouden. Pas in 1870 erkende de Belgische Staat impliciet het anglicanisme als aparte eredienst door het anglicanisme in een wet te vermelden.⁴⁶ Enkele jaren later, in 1875, richtte een koninklijk besluit het Centraal Comité van de Anglicaanse Eredienst op.⁴⁷ Het Centraal Comité is sindsdien de

⁴¹ Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., ‘Church of England’, in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

⁴² Prins, ‘De anglicaanse eredienst’, 22.

⁴³ Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., ‘Women, Ordination Of’, in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

⁴⁴ Prins, ‘De anglicaanse eredienst’, 20.

⁴⁵ Idem; Prins, interview via videogesprek, 00:06:45-00:08:10.

⁴⁶ ‘Wet 4 maart 1870 - Wet op het tijdelijke der eerediensten [sic]’, Belgisch Staatsblad 9 maart 1870; Aaldert Prins, interview via videogesprek, 1 april 2022, 00:08:11-00:09:00.

⁴⁷ ‘Erediensten en georganiseerde vrijzinnigheid’, FOD Justitie, geraadpleegd 14 april 2022, https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/erediensten_en_vrijzinnigheid/erediensten_en_g

erkende bestuursraad en het representatief orgaan van de anglicaanse eredienst in België. Zij stellen de bedienaars van de eredienst administratief aan en overzien de administratie van de parochies en hun contacten met de seculiere overheden.⁴⁸ Zoals in de Grondwet is vastgelegd, worden de wedden en pensioenen van de bedienaars van de erkende erediensten (waaronder dus het anglicanisme) uitbetaald door de Federale Overheidsdienst Justitie, het voormalige Ministerie van Justitie.⁴⁹ Door de verschillende staatsvormingen gebeurt de erkenning van lokale geloofsgemeenschappen echter op het niveau van de gewesten. De lokale werkingskosten worden op het niveau van de gemeente of provincie gedekt.⁵⁰

De eerste anglicaanse parochies werden al erkend in 1835, namelijk twee anglicaanse gemeenschappen in Brussel en de gemeenschappen van Antwerpen, Brugge, Oostende en Spa. Vier jaar later erkende de overheid de anglicaanse parochie in Gent. Later zouden daar nog verschillende parochies bijkomen: Tervuren, Leuven, Ieper, Knokke-Heist, Luik, Waterloo en een derde parochie in Brussel. De parochie van Spa bestaat ondertussen niet meer en de drie geloofsgemeenschappen in Brussel vormen sinds 1959 één parochie. In 2010 smolten de parochies van Oostende en Brugge samen. In totaal zijn er dus momenteel tien erkende anglicaanse parochies in België, die hoofdzakelijk te vinden zijn in Vlaanderen. Naar schatting zouden er zo'n 20.000 anglicaanse gelovigen in België wonen. Met uitzondering van de Amerikaanse episcopale kerk in Waterloo, vallen de anglicaanse parochies allemaal onder de Church of England.⁵¹

Tot 1980 waren de anglicaanse parochies in West- en Noord-Europa verbonden met de suffragaanbisschop van Fulham en vielen zij zo onder de jurisdictie van het bisdom Londen. In 1980 werden die parochies opgenomen in het bisdom van Gibraltar dat sindsdien *Diocese in Europe* of bisdom in Europa heet. Alle anglicaanse parochies in België behalve Waterloo behoren dus tot het bisdom in Europa.⁵²

eorganiseerde_vrijzinnigheid; Aaldert Prins, 'De anglicaanse eredienst', 22; Jack McDonald, 'Welkom', Centraal Comité van de Anglicaanse Eredienst in België, geraadpleegd 14 april 2022, <https://www.centralanglican.be/welkom>; 'K.B. 17 januari 1875 - Arrêté royal portant administration de l'Eglise anglicane', Belgisch Staatsblad 24 januari 1875. Patrick De Pooter schrijft: "In België werd de anglicaanse eredienst erkend door de Decreten van 18 en 24 april 1835 en bevestigd door de Wet van 4 maart 1870. Bij K.B. van 17 januari 1875 werd de beheerraad in de kerkgemeente van Elsene opgericht. In art. 12 van dit K.B. werd melding gemaakt van het Centraal Comité dat als vertegenwoordigend orgaan bij de overheid optreedt." Patrick De Pooter, *De rechtspositie van erkende erediensten en levensbeschouwingen in staat en maatschappij* (Brussel: De Boeck en Larquier, 2003), 281.

⁴⁸ McDonald, 'Welkom'.

⁴⁹ 'Art. 181 van de Belgische Grondwet'.

⁵⁰ Prins, interview via videogesprek, 00:09:57-00:11:21.

⁵¹ Prins, 'De anglicaanse eredienst', 20–22.

⁵² Ibidem, 21–22; 'About the Diocese', Diocese in Europe, geraadpleegd 14 april 2022, <https://europe.anglican.org/diocesan-information/welcome>.

2.5 Mechelse Gesprekken

Een bijzondere mijlpaal in de geschiedenis van het anglicanisme in België waren de Mechelse Gesprekken. Zoals in de inleiding al vermeld, waren dat een aantal informele gesprekken tussen vertegenwoordigers van de Anglicaanse Kerk en de Katholieke Kerk die plaatsvonden tussen 1921 en 1927. De bekende Belgische kardinaal en aartsbisschop van Mechelen, Désiré-Joseph Mercier, lag mee aan de basis van het initiatief en ontving de vertegenwoordigers op het bisschoppelijk paleis in Mechelen. Door zijn wereldwijde faam als verzetsheld tegen de Duitse bezetter in de Eerste Wereldoorlog vormde kardinaal Mercier de ideale brugfiguur in de relaties met de Anglicaanse Kerk.⁵³ Aan anglicaanse kant was Lord Charles Lindley Wood, tweede burggraaf van Halifax, de voortrekker voor de toenaderingsgesprekken. Hij vertegenwoordigde als High Churchman een kleine minderheid binnen de Church of England die pleitte voor een volledige overeenstemming van de anglicaanse liturgie en spiritualiteit met die van het katholicisme, ook wel het 'Anglo-Catholicism' genoemd.⁵⁴

De gesprekken hadden tot doel de kloof tussen de Katholieke Kerk en de Anglicaanse Kerk te verkleinen in de geest van de oecumene, het streven naar christelijke eenheid. Inhoudelijk discussieerden en contempleerden de deelnemers over wat de twee kerken theologisch van elkaar verwijderde.⁵⁵ Zoals theoloog Rowan Williams, voormalig aartsbisschop van Canterbury, in zijn boek over de Mechelse Gesprekken schrijft, is het "vandaag moeilijk om te beseffen wat voor een moedige stap er in 1921 genomen werd."⁵⁶ Het feit dat de debatten in een respectvolle, genegen en constructieve sfeer verliepen, kan zonder meer baanbrekend en grensverleggend genoemd worden.⁵⁷ Dat blijkt eens te meer uit de manier waarop het initiatief uiteindelijk werd stopgezet.

Met de initiële steun van paus Benedictus XV en de aartsbisschoppen van Canterbury en York werden een aantal akkoorden bereikt onder meer over de positie van de paus en de bisschoppen, de eucharistie en de communie. Desondanks klonk het verzet tegen de Mechelse Gesprekken steeds luider in de meer protestantse vleugel van de Low Church en binnen conservatieve katholieke kringen. Na de dood van Mercier in 1926, maakte de encycliek 'Mortalium Animos' van paus Pius XI in 1928 definitief een einde aan de Mechelse Gesprekken.⁵⁸ De encycliek verbood katholieken om deel te nemen aan oecumenische dialogen of herenigingsprojecten want

⁵³ John Alonzo Dick, 'The Malines Conversations', Malines Conversations Group, 2020, <https://www.malinesconversations.org/malines-conversations/>; Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., 'Malines Conversations', in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford University Press, 2009); Prins, 'De anglicaanse eredienst', 20.

⁵⁴ Frank L. Cross en Elizabeth A. Livingstone, red., 'Halifax, Charles Lindley Wood', in *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford University Press, 2009); Williams, *De Mechelse Gesprekken*, 14.

⁵⁵ Williams, *De Mechelse Gesprekken*, 11.

⁵⁶ Ibidem, 12.

⁵⁷ Ibidem, 13.

⁵⁸ Daniel Patte, red., 'Malines Conversations', in *The Cambridge Dictionary of Christianity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Dick, 'The Malines Conversations'.

*the union of Christians can only be promoted by promoting the return to the one true Church of Christ of those who are separated from it, for in the past they have unhappily left it. [...] Let them hear Lactantius [kerkvader, ca. 250-320] crying out: 'The Catholic Church is alone in keeping the true worship.'*⁵⁹

Hoewel er uiteindelijk geen concrete gevolgen aan werden gegeven, legden de Gesprekken wel de basis voor de verdere anglicaans-katholieke dialoog. De relaties tussen de Katholieke en Anglicaanse Kerk verbeterden opnieuw na het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965). De historische topontmoeting in 1966 tussen paus Paulus VI en aartsbisschop van Canterbury Michael Ramsey symboliseerde de hernieuwde toenadering. Het was zelfs de eerste publieke samenkomst van een paus met de aartsbisschop van Canterbury sinds de Reformatie.⁶⁰ Uit die ontmoeting ontstonden twee organisaties die de anglicaans-katholieke toenadering belichamen, met name de *Anglican-Roman Catholic International Commission* (ARCIC) en de *International Anglican-Roman Catholic Commission for Unity and Mission* (IARCCUM).⁶¹ Naast die twee officiële organen bestaat er sinds 2013 ook een informele *Malines Conversations Group* van katholieke en anglicaanse theologen die elk jaar samenkomen om in de geest van de Mechelse Gesprekken de twee christelijke denominaties dichter bij elkaar te brengen.⁶²

3. Saint Johnsparochie Gent

De anglicaanse Saint Johnsparochie in Gent heeft een rijke geschiedenis van meer dan 200 jaar. In die lange periode vond de gemeenschap op verschillende locaties in Gent onderdak. Het publiek evolueerde van voornamelijk blanke Britse gelovigen naar een internationaal zeer diverse geloofsgemeenschap.

3.1 Historische omzwervingen

De anglicaanse parochie in Gent is terug te voeren tot het jaar 1816. In die periode smokkelde de bekende Gentse industrieel Lieven Bauwens (1769-1822) onderdelen van de Mule Jenny, een geavanceerde katoenspinmachine uit Engeland, naar het vasteland. Hij gaf daarmee een flinke impuls aan de textielindustrie in Gent, die zo opnieuw kon concurreren met de technologisch

⁵⁹ Pius XI, 'Mortalium Animos' (Libreria Editrice Vaticana, 6 januari 1928), par. 10–11.

⁶⁰ 'The Common Declaration by Pope Paul VI and Archbishop of Canterbury Michael Ramsey', *Anglican Communion News Service*, 5 oktober 2016, <https://www.anglicannews.org/news/2016/10/1966-the-common-declaration-by-pope-paul-vi-and-archbishop-of-canterbury-michael-ramsey.aspx>; Prins, 'De anglicaanse eredienst', 20.

⁶¹ 'ARCIC Anglican–Roman Catholic International Commission', Anglican Communion Office, geraadpleegd 20 april 2022, <http://www.anglicancommunion.org/ecumenism/ecumenical-dialogues/roman-catholic/arcic.aspx>; 'International Anglican-Roman Catholic Commission for Unity and Mission (IARCCUM)', IARCCUM, geraadpleegd 20 april 2022, <https://iarccum.org/org/?o=7>.

⁶² Williams, *De Mechelse Gesprekken*, 9; 'Who We Are', Malines Conversations Group, geraadpleegd 20 april 2022, <https://www.malinesconversations.org/about-us/>.

superieure Engelse textielindustrie. Lieven Bauwens liet naast de spinmachine ook gespecialiseerde arbeidskrachten uit het Verenigd Koninkrijk overkomen naar Gent. Die werknemers waren voornamelijk anglicanen en samen met hun gezinnen vormden zij de eerste anglicaanse gemeenschap van Gent.⁶³

De vroegste vermelding van een anglicaanse parochie dateert van 1816, maar het duurde tot 1839 vooraleer er een eerste *chaplain* door de bisschop van Londen werd aangeduid aangezien de parochie in dat jaar pas officieel door België erkend werd. Voor de erediensten maakte de gemeenschap aanvankelijk gebruik van de protestantse kerk aan de Brabantdam.⁶⁴ In 1885 konden zij echter verhuizen naar de kapel Sint-Jan in d'Olie nabij de Sint-Jacobskerk. Na 70 jaar had de anglicaanse gemeenschap in Gent eindelijk een eigen gebouw. De anglicanen herdoopten de kapel tot de 'St John's Church' en hun parochie kreeg de naam 'Saint John's Anglican Church'.⁶⁵

Foto 1: Kapel Sint-Jan in d'Olie⁶⁶

⁶³ Dieter Van Belle, 'Menswording en menselijkheid. Een ontmoeting met de anglicaanse Kerk', *Kerkplein*, juni 2021.

⁶⁴ Van Aalst en Vercaigne, *Oud Begijnhof & Elisabethparochie*, 156; Voor meer info over de protestantse kerk aan de Brabantdam: 'Locale [sic] historiek', Protestantse Kerk – Gent Centrum, geraadpleegd 19 maart 2022, <https://www.protestantsekerk-gentcentrum.be/geschiedenis/locale-historiek/>.

⁶⁵ 'History', Saint John's Anglican Church; 'De Sint-Jan in d'Olie Kapel: onze galerie in Gent', Art & Antiques Gallery St-John, geraadpleegd 19 maart 2022, <https://st-john.be/nl/info/de-sint-jan-in-dolie-kapel-onze-galerie-in-gent>.

⁶⁶ Stijn Steens, *Kapel Sint-Jan in d'Olie*, Gent, 12 februari 2022.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vonden er geen erediensten meer plaats. Na de Grote Oorlog werden de diensten geleid door kapelannen van 'The Missions to Seamen', een anglicaanse internationale organisatie die zeelieden ondersteunt. De link tussen de 'The Missions to Seamen' (ook wel 'The Mission to Seafarers' genoemd) en de Sint Johnsparochie bestaat nog steeds, al is de enige officiële afdeling van de organisatie in Antwerpen gesitueerd.⁶⁷ De Gentse haven vormt een belangrijke factor bij de verklaring waarom er in Gent sinds 1816 permanent een anglicaanse gemeenschap te vinden is. Parochiaan Patrick Fiers herinnert zich van zijn eerste jaren in de Saint Johnsparochie dat er "dan ook wel de verbondenheid met de haven [was]."⁶⁸ Meer dan twintig jaar geleden waren er parochianen die een band hadden met de Missions to Seafarers en de katholieke tegenhanger Stella Maris, maar "dat is er zo wel wat uit nu."⁶⁹

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de kerk opnieuw gesloten tot aan de bevrijding van 1944. In 1948 en in 1956 verhuisde de parochie telkens naar een andere locatie om uiteindelijk in 1964 onderdak te vinden in het vroegere 'Nieuw Convent', een grote woning in het Oud Begijnhof Sint-Elisabeth.⁷⁰ De anglicaanse gemeenschap verhuisde in 2008 naar het leegstaande slotklooster van de ongeschoeide karmelietessen in de Theresianenstraat in Gent.⁷¹ Uiteindelijk streek de Saint Johnsparochie in 2016, tweehonderd jaar na haar stichting, opnieuw neer in het Oud Begijnhof, met name in de Begijnhofkerk Sint-Elisabeth.

3.2 Diversificatie en groei

De anglicaanse gemeenschap in Gent heeft dus een lange geschiedenis. Aanvankelijk bestond de gemeenschap zo goed als uitsluitend uit Britse gelovigen, later kwamen daar ook Vlamingen bij. De parochie had heel lange tijd een exclusief blanke geloofsgemeenschap. Patrick Fiers gaat al meer dan twintig jaar naar de Saint Johnsparochie en hij herinnert zich dat de meeste parochianen een sterke band hadden met het Verenigd Koninkrijk:

De eerste jaren waren er hier zeer veel echte Britten of die toch een link hadden met Engeland, die ook vaak Frans spraken. Een beetje de bourgeoisie. [...] Die zowel

⁶⁷ Van Aalst en Vercaigne, *Oud Begijnhof & Elisabethparochie*, 156; 'About Us', The Mission to Seafarers, geraadpleegd 19 maart 2022, <https://www.missiontoseafarers.org/about>; 'Our Sea Ports', The Mission to Seafarers, geraadpleegd 19 maart 2022, <https://www.missiontoseafarers.org/our-ports>; 'Mission to Seafarers - Ghent', World Shipping Register, geraadpleegd 19 maart 2022, <https://world-ships.com/company/e29e84aa350580ebf7c3b640a552910e#.YjWt5OrMJPY>.

⁶⁸ Fiers en Verhaeghe, persoonlijk interview, 00:05:40-00:05:45.

⁶⁹ Ibidem, 00:05:50-00:05:53.

⁷⁰ Chris Bogaert, Kathleen Lanclus, en Mieke Verbeeck, 'Nieuw Convent', Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/83704>; 'History', Saint John's Anglican Church Ghent.

⁷¹ Kathleen Lanclus, 'Klooster van de ongeschoeide karmelietessen', Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 2012, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/21247>; Alexander Dumarey, 'Markante plekken: het verborgen slotklooster van de ongeschoeide karmelietessen in Gent', VRT NWS, 12 oktober 2018, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/10/12/markante-plekken-het-voormalig-klooster-van-de-ongeschoeide-kar/>.

*Engels spraken als Frans. En vaak hadden die een Britse moeder of vader en dan een Belgische vader of moeder, vandaar die link.*⁷²

Sinds enkele tientallen jaren is er echter een opmerkelijke evolutie aan de gang waardoor de samenstelling van de gelovigen ingrijpend veranderd is. De Saint Johnsparochie is namelijk veel diverser geworden, zoals pastoor Stephen Murray, zelf uit Canada, aangeeft in een interview met *Kerkplein*, een magazine van het bisdom Gent:

*Onze parochianen komen uit de hele wereld. Ongeveer 75% is van zuiderse origine, vooral uit landen die vroeger Britse kolonies waren en zo ook onder de anglicaanse invloedssfeer vallen: Nigeria, Kenya, Oeganda, Liberia. Ongeveer 20% zijn Vlamingen. Sommigen hebben minder goede ervaringen in de rooms-katholieke Kerk en vinden nu hier aansluiting. De anderen zijn Brits of toch afkomstig uit de Angelsaksische landen.*⁷³

Mercy Addo, die al zo'n 27 jaar lid is van de parochie, heeft de evolutie van de gemeenschap van dichtbij meegemaakt:

*At 25 years ago it was a very little congregation. It was only old people and something like that. But years and years becomes more people and different nationalities. But the African nationality, we are a lot here. We are Ghanaians, from Ghana and we have a little bit Nigerians also, they are Africans. But apart from that, we have almost every nationality here. They come on and off.*⁷⁴

Mevrouw Addo bevestigt dus ook dat er een echte diversificatie van de gelovigen heeft plaatsgevonden sinds 1995. Ze beschrijft de ontwikkeling van een voornamelijk blanke gemeenschap naar een heel internationale geloofsgemeenschap waarbij iedereen zijn eigen nationale identiteit probeert binnen te brengen.⁷⁵ Velen verblijven slechts tijdelijk in Gent zoals internationale studenten of onderzoekers. De Universiteit Gent zet steeds sterker in op internationalisering en dat verklaart ook deels de groei van de Saint Johnsparochie.⁷⁶

⁷² Fiers en Verhaeghe, persoonlijk interview, 00:05:10-00:05:47.

⁷³ Van Belle, 'Een ontmoeting met de anglicaanse Kerk'.

⁷⁴ Addo, persoonlijk interview, 00:02:23-00:03:01.

⁷⁵ Ibidem, 00:02:23-00:03:58.

⁷⁶ Guido Van Huylenbroeck, 'Geïntegreerd Beleidsplan Internationalisering 2019-2023' (Gent: Universiteit Gent, 2019), 6-7.

Foto 2: Anglicaanse eucharistieviering in de Sint-Elisabethkerk⁷⁷

Een deel van de gelovigen identificeert zich niet als anglicaans maar komt naar de mis in het Engels omdat ze het Nederlands niet machtig zijn.⁷⁸ De voertaal van de parochie is namelijk Engels, maar sinds 2013 wordt ook elke zondag om 9u30 een eucharistieviering in het Nederlands voorzien naast de gewoonlijke mis om 11u in het Engels. De zondagsmis in het Nederlands trekt echter minder gelovigen aan dan de viering in het Engels, wat het belang van de taal toont voor de groei van de anglicaanse gemeenschap in Gent.⁷⁹

Niet alleen de achtergrond van de gelovigen wijzigde, ook het aantal gelovigen nam gevoelig toe. Vroeger was het een kleine geloofsgemeenschap van:

*white people mostly and old people. So it was a very quiet congregation. But now as time goes on, young people begin to come and people give birth. And they are young people. Mostly younger people. [...] It's more open and more, not too much tradition. The old English tradition again.*⁸⁰

Om iedereen aan te spreken binnen de steeds diverser wordende gemeenschap probeert de Saint Johnsparochie een compromis te vinden tussen High Church en Low Church. Die *via media* tussen katholicisme en protestantisme wordt ook wel 'Broad Church' genoemd. Pastoor

⁷⁷ Stijn Steens, *Anglicaanse eucharistieviering in de Sint-Elisabethkerk*, Gent, 10 april 2022.

⁷⁸ Addo, persoonlijk interview, 00:02:23-00:03:58.

⁷⁹ Informeel gesprek met Vlaamse parochiaan, 3 april 2022

⁸⁰ Addo, persoonlijk interview, 00:03:12-00:03:45.

Stephen Murray zou de parochie in Gent omschrijven als Broad Church.⁸¹ Zowel Murray als Prins verwijzen naar de anglicaanse parochie Saint Boniface in Antwerpen als enige uitgesproken voorbeeld van High Church in België: “ze zijn meer katholiek dan het Vaticaan.”⁸² Aldert Prins geeft aan dat de meeste anglicaanse kerken in België neigen naar de meer protestants georiënteerde Low Church. Zo is de anglicaanse kerk in Tervuren een toonbeeld van Low Church, al houden zij ook aparte High Church diensten. Protestantse elementen zijn dan onder andere het informele karakter van de liturgie, een ‘praise and worship band’ in plaats van een orgel met een koor, het niet dragen van een stola of een gewaad door de priester, een grotere nadruk op de Bijbel en een langere preek.⁸³

De Saint Johnsparochie in Gent zoekt, zoals gezegd, een middenweg tussen die twee “extremen” en houdt geen aparte erediensten voor High en Low Church. Aangezien zij de enige anglicaanse kerk in Oost-Vlaanderen is, wil de parochie zo veel mogelijk gelovigen aanspreken. In Gent oogt de anglicaanse eredienst gelijkaardig aan een katholieke eucharistieviering, zij het wat minder strak of formeel.⁸⁴ Elke christen die gedoopt is, mag de communie ontvangen in de Saint Johnsparochie. Zij volgen daarmee de bepalingen van de Church of England en zijn een stuk opener dan de Katholieke Kerk waar officieel enkel gedoopte katholieken en Oosterse christenen de eucharistie mogen ontvangen.⁸⁵

4. Locatie

De Saint Johnsparochie is sinds 2016 gehuisvest in de katholieke begijnhofkerk van het Oud Begijnhof Sint-Elisabeth in Gent. Het begijnhof vindt zijn oorsprong in de 13de eeuw en kende een bewogen geschiedenis. In de loop van de eeuwen werden zowel het begijnhof als de kerk verschillende malen met sloop bedreigd. Een deel van het begijnhof verdween ook effectief maar de omgeving met de kerk in het midden vormt voor de anglicaanse gemeenschap in Gent nu een heel geschikte locatie. De Sint-Elisabethkerk werd in 1943 beschermd als monument.⁸⁶

⁸¹ Murray, interview via videogesprek, 00:28:33-00:29:10.

⁸² Ibidem, 00:30:12-00:30:15.

⁸³ Prins, interview via videogesprek, 00:21:27-00:24:08; Murray, interview via videogesprek, 00:30:00-00:30:55.

⁸⁴ Participatieve observatie drie anglicaanse erediensten, Begijnhofkerk Sint-Elisabeth Gent, 28 november 2021, 3 en 10 april 2022.

⁸⁵ Archbishops' Council, *Canons of the Church of England*, 8ste dr. (Londen: Church House Publishing, 2022), sec. B 15A 'Of the admission to Holy Communion'; Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen, *Oecumenisch Directorium: Richtlijnen voor de toepassing van de beginselen en normen inzake de oecumenische beweging*, vertaald door Felix van Voorst tot Voorst, 2de dr. ('s-Hertogenbosch: Katholieke Vereniging voor Oecumene, 2020), 83–86.

⁸⁶ Het Gentse Oud Begijnhof is aangeduid als: beschermd cultuurhistorisch landschap sinds 1956, beschermd stadsgezicht sinds 1994 en bouwkundig erfgoed sinds 2009. In 1998 erkende Unesco dertien Vlaamse begijnhoven als werelderfgoed, het Sint-Elisabethbegijnhof hoorde daar echter niet bij. De begijnhofkerk Sint-Elisabeth werd al erkend als beschermd monument in 1943 en is sinds 2009 ook vastgesteld als bouwkundig erfgoed. 'Begijnhof Sint-Elisabeth', Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 31 mei 2022,

4.1 Oud Begijnhof Sint-Elisabeth

Het Oud Begijnhof Sint-Elisabeth ligt in het centrum van Gent, aan het Rabot en het Prinsenhof. Daarnaast telt de stad Gent ook nog een tweede begijnhof, namelijk het Klein Begijnhof O.L.V. Ter Hoye(n) aan de Lange Violettestraat.⁸⁷ Beide begijnhoven zouden gesticht zijn in de eerste helft van de dertiende eeuw met steun van de toenmalige gravin van Vlaanderen, Johanna van Constantinopel. Er is echter veel onduidelijkheid over het ontstaan van de twee begijnhoven.⁸⁸

Volgens het Rijksarchief van België gaat het Oud Begijnhof Sint-Elisabeth terug op een “gemeenschap van vrome vrouwen, die het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal bij de Sint-Michielskerk in Onderbergen (Gent) bedienden”.⁸⁹ Dat hospitaal viel sinds 1215 onder het beheer van cisterciënzerzusters. In 1228 verhuisde het hospitaal, samen met de zusters en vrome vrouwen, naar een nieuwe kloostersite op de Bijloke. De oudste vermelding van “kuise godvruchtige vrouwen, die volgens een regel leven” is terug te brengen tot het jaar 1233. In 1236 dook de benaming “begijnen” op in de bronnen. Op initiatief van gravin Johanna van Constantinopel “verwierven de begijnen een stuk grond tussen de Burgstraat en Overbroek in de Sint-Maartenparochie (Gent-Akkerghem), toen nog buiten de stadswallen”.⁹⁰

De gemeenschap van begijnen viel vanaf dan onder de supervisie van de Sint-Baafsabdij in plaats van de Bijloke-abdij. Ze lieten er een omsloten begijnhof bouwen met een eigen hospitaal en in 1243 kwamen er na goedkeuring van de Sint-Baafsabdij ook een kapel en een kerkhof bij. In de tweede helft van de dertiende eeuw werd het begijnhof sterk uitgebreid en werd het opgenomen binnen de stadsmuren. Tijdens de Beeldenstorm van 1566 en het bewind van de calvinistische Gentse Republiek (1577-1584) kreeg het begijnhof het zwaar te verduren. In de periode van de Contrareformatie bloeide het Sint-Elisabethbegijnhof terug op en verschenen er vele nieuwe gebouwen in de barokstijl.⁹¹

Na de Franse Revolutie van 1789 en de officiële annexatie van de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk in 1795, werden de begijnhoven in Gent eigendom van de in 1796 opgerichte ‘Commissie der Burgerlijke Godshuizen’. Dat lag in lijn met de laïciseringspolitiek van de Fransen, waarbij met name de kerkelijke bezittingen werden genationaliseerd. Na het Concordaat van

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122164>; ‘Begijnhoven’, Unesco Vlaanderen, geraadpleegd 31 mei 2022, <https://www.unesco-vlaanderen.be/unesco-in-vlaanderen/werelderfgoed/begijnhoven>; ‘Parochiekerk Sint-Elisabeth’, Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 31 mei 2022, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/20089>.

⁸⁷ Voor meer info over het Klein Begijnhof: Chris Bogaert, Kathleen Lanclus, en Mieke Verbeeck, ‘Begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hoye’, Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122163>.

⁸⁸ Stijn Steens, ‘Groot Begijnhof Sint-Elisabeth’, *Kerkelijk Patrimonium Sint-Amandsberg* (blog), geraadpleegd 20 februari 2022, <https://www.patrimoniumsintamandsberg.be/overzicht/>.

⁸⁹ ‘Sint-Elisabethbegijnhof te Gent’, Rijksarchief.

⁹⁰ Idem.

⁹¹ Mestdach, *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof: op het elan van de Contrareformatie (1598-1795)*, 36–38 en 41–42; Bogaert, Lanclus, en Verbeeck, ‘Begijnhof Sint-Elisabeth’.

1801 tussen Napoleon en paus Pius VII kon het begijnhof zich voorzichtig herstellen. In de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) kende het begijnhof ondanks de tegenkanting van het bewind toch een groei.⁹²

Vanaf 1858 was het Gentse stadsbestuur in handen van de liberalen en nam het een antiklerikale houding aan. Het liberale stadsbestuur wou de begijnhoven een andere invulling geven; er waren zelfs plannen om ze af te breken. Een bitsige strijd speelde zich af tussen de Commissie der Burgerlijke Godshuizen, de kerkelijke overheid en begijnen enerzijds, en de liberalen anderzijds. In 1862 kocht hertog Engelbert August van Arenberg het Klein Begijnhof Ter Hoye op om het volledig te vrijwaren. In 1870 viel echter de definitieve beslissing om het Oud Begijnhof Sint-Elisabeth volledig te ontruimen, alle begijnen moesten het begijnhof verlaten. De vrijgevege hertog van Arenberg liet voor de begijnen van het “Oud” Begijnhof in 1872 een nieuw begijnhof bouwen net buiten Gent, in de pas zelfstandige gemeente Sint-Amandsberg. Het Groot Begijnhof Sint-Elisabeth werd in 1874 in Sint-Amandsberg plechtig geopend.⁹³

Na de ontruiming bleef het Oud Begijnhof in publieke handen en onderging het grote veranderingen. De blekerijen werden openbaar verkocht, de omheiningsgracht werd opgevuld, nieuwe straten werden aangelegd, bestaande straten werden verbreed door de typische omheiningsmuurtjes van de huizen te slopen en de monumentale toegangspoort werd afgebroken.⁹⁴ De vzw ‘Elisabeth-Begijnhof’ schrijft zelfs dat

*mede door de inzet van verenigingen zoals ‘de vrienden van Oud Gent’ en ‘de vrienden van het Oud-Begijnhof’ kon voorkomen worden dat het gehele begijnhof vernield werd. Vandaag de dag bestaat het Begijnhof nog uit: de kerk, de infirmeriekapel, de infirmerie, 12 conventen van de 18 en 62 huizen van de 103.*⁹⁵

Sinds 1874 werd er onvoldoende geïnvesteerd in het onderhoud van het Oud Begijnhof. De Commissie der Burgerlijke Godshuizen verhuurde de huizen en conventen, na het vertrek van de begijnen, aan de minder gegoeden. In 1925 smolt de Commissie samen met het Bureel van de Weldadigheid tot de ‘Commissies van de Openbare Onderstand’, sinds 1977 bekend als het OCMW.⁹⁶ Buurtbewoners richtten in 1984 de vzw ‘Elisabeth-Begijnhof’ op die zich inzet voor de verdere restauratie van het begijnhof. Zij schrijven: “Het is pas sinds 1994 dat er met betrekking tot de toestand van het oud Begijnhof een drastisch beleid werd gevoerd door het OCMW:

⁹² ‘Sint-Elisabethbegijnhof te Gent’, Rijksarchief; Steens, ‘Groot Begijnhof Sint-Elisabeth’; Bogaert, Lanclus, en Verbeeck, ‘Begijnhof Sint-Elisabeth’.

⁹³ Steens, ‘Groot Begijnhof Sint-Elisabeth’; ‘Sint-Elisabethbegijnhof te Gent’, Rijksarchief.

⁹⁴ Bogaert, Lanclus, en Verbeeck, ‘Begijnhof Sint-Elisabeth’.

⁹⁵ ‘Geschiedenis: na 1874’, vzw Elisabeth-Begijnhof, geraadpleegd 20 februari 2022, <https://elisabethbegijnhof.be/nl/de-wijk/geschiedenis/na-1874>.

⁹⁶ ‘Geschiedenis OCMW Gent’ (Stad Gent, 29 juli 2019), https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/20190729_DO_Geschiedenis%20instellingen%20OCMW%20Gent.pdf; ‘Geschiedenis: na 1874’ vzw Elisabeth-Begijnhof.

panden die reeds 20 jaar en meer stonden te verkrotten, werden en worden verkocht.”⁹⁷ Daardoor is het merendeel van de woningen reeds in privébezit.

In de interviews werd onder andere gepeild naar de relatie van de geïnterviewden met het Oud Begijnhof. Allen vinden de locatie een grote troef, maar de band met de geschiedenis van het begijnhof loopt wel uiteen. Stephen Murray is heel tevreden met de ligging van de kerk centraal in het Sint-Elisabethbegijnhof en

*ook de geschiedenis van de begijnen vind ik bijzonder mooi. En hun spiritualiteit is ook iets radicaal binnen de katholieke kerk, dus ik vind dat ook mooi. Een soort bescherming van vrouwen en de kwetsbaren in het verleden.*⁹⁸

Eva Verhaeghe en Patrick Fiers voelen zich eveneens duidelijk met de geschiedenis van het Oud Begijnhof verbonden. Fiers zegt het volgende over de locatie:

*Ja, mooi eigenlijk hé, schoon. Jammer wel natuurlijk als ge hier buiten stapt zit ge direct aan het Rabot [armste wijk in Gent]. [...] Het is eigenlijk een eilandje, maar ge moet niet ver lopen of ge zijt eruit.*⁹⁹

Mercy Addo was, net als Fiers, al lid van de Saint Johnsparochie toen die nog het Nieuw Convent gebruikte. Voor hen was de verhuis van het karmelietessenklooster naar de Sint-Elisabethkerk een blijde terugkomst in het Oud Begijnhof. De omgeving van het begijnhof kan Addo zeker bekoren, maar de geschiedenis van de begijnen en het Sint-Elisabethbegijnhof laten haar als anglicaan eerder koud: “The history? It was Catholic history. So, so long as you are not a Catholic, you don't have to worry about it.”¹⁰⁰

4.2 The Holy Corner

Het Oud Begijnhof in Gent staat ook bekend als ‘The Holy Corner’ omdat er vier verschillende christelijke gemeenschappen te vinden zijn: de Gentse katholieke gemeenschap van karmelieten of ‘Karmel Gent’, de protestantse Rabotkerk, de orthodoxe parochie Heilige Apostel Andreas en de Saint John’s Anglican Church.¹⁰¹ Van 1977 tot 1995 huisde er ook een synagoge in de Koolsteeg, vlakbij het Sint-Elisabethbegijnhof, waardoor er toen vijf verschillende religieuze groepen deel uitmaakten van de Holy Corner.¹⁰²

⁹⁷ ‘Geschiedenis: na 1874’, vzw Elisabeth-Begijnhof.

⁹⁸ Murray, interview via videogesprek, 00:42:48-00:43:15.

⁹⁹ Fiers en Verhaeghe, persoonlijk interview, 00:12:03-00:12:33; ‘Rabot - Blaisantvest’, Stad Gent, geraadpleegd 21 mei 2022, <https://hoeveelin.stad.gent/wijken/rabot-blaisantvest/>.

¹⁰⁰ Addo, persoonlijk interview, 00:42:48-00:43:15.

¹⁰¹ ‘Kerken - Holy Corner Gent’, Holy Corner Gent, geraadpleegd 20 februari 2022, <https://www.holycornergent.com/kerken>.

¹⁰² Van Aalst en Vercaigne, *Oud Begijnhof & Elisabethparochie*, 159.

Sinds het midden van de zeventiende eeuw is de gemeenschap van hervormde of 'ongeschoeide' karmelieten gevestigd in het zogenaamde 'Leeuwenhof', een deel van het Prinsenhof in Gent dat vlak naast het Oud Begijnhof ligt.¹⁰³ Rond 1850 vestigden de protestanten zich in de buurt van het Oud Begijnhof. Het kerkgebouw van de protestantse Rabotkerk, voluit de Verenigde Protestantse Kerk Gent Noord, dateert uit de jaren 1850.¹⁰⁴ De anglicaanse Saint Johnsparochie verbleef van 1964 tot 2008 in het Oud Begijnhof en vormde zo de derde christelijke gemeenschap van de Holy Corner. Daarna verhuisde ze naar de Theresianenstraat, niet ver van het Oud Begijnhof. In 2016 nam de parochie haar intrek in de voormalige begijnhofkerk en kwam ze opnieuw in het hart van het begijnhof terecht.¹⁰⁵ De vierde christelijke gemeenschap is de orthodoxe parochie Heilige Apostel Andreas die werd opgericht in 1972 door aartspriester Ignace Peckstadt.¹⁰⁶

4.3 Begijnhofkerk Sint-Elisabeth

De begijnen van het Sint-Elisabethbegijnhof kregen in 1242 de toestemming van de abt van de Sint-Baafsabdij om een kapel te bouwen en een kerkhof aan te leggen. Een jaar later was de kapel afgewerkt maar al snel groeide de nood aan een eigen kerk. Rond het midden van de dertiende eeuw heeft men de Sint-Elisabethkerk opgetrokken, wanneer dat precies gebeurde, is niet overgeleverd.¹⁰⁷ Volgens Christina Vandenbussche, gespecialiseerd in de geschiedenis van het Oud Begijnhof, bestond de kerk wel al zeker in 1277. De begijnhofkerk met daarrond het kerkhof lag centraal in het begijnhof.¹⁰⁸

Het Sint-Elisabethbegijnhof en vooral de begijnhofkerk ontsnapten niet aan de woelige periode van de Opstand in de Nederlanden. Zo schrijft historica Klaartje Mestdach over het jaar van de Beeldenstorm:

Op 22 augustus 1566 drongen de beeldenstormers het Sint-Elisabethbegijnhof binnen en plunderden de kerk. Het sacramentshuis en het kruisbeeld werden

¹⁰³ 'Karmel Gent - Karmelieten', Karmel Gent, geraadpleegd 22 februari 2022, <https://www.karmelgent.be/karmelieten/>; Kathleen Lanclus, Adriaan Linters en Mieke Verbeeck, 'Kerk en klooster der ongeschoeide karmelieten of discalsen', Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 22 februari 2022, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/19035>.

¹⁰⁴ 'Gent Rabotkerk', Verenigde Protestantse Kerk in België, geraadpleegd 22 februari 2022, <https://nl.protestant.link/locations/gent-rabotkerk/>; Fien Lakiere, 'Kerk aan het Rabot krijgt 115.000 euro subsidies: "Ons orgel nog niet kunnen gebruiken"', *Het Nieuwsblad*, 3 juni 2021, sec. Gent, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210603_94876207.

¹⁰⁵ 'History', Saint John's Anglican Church Ghent.

¹⁰⁶ 'Orthodoxe Parochie', Orthodoxe Kerk Gent, geraadpleegd 22 februari 2022, <https://gent.orthodoxekerk.be>; 'Kerkgebouw', Orthodoxe Kerk Gent, geraadpleegd 22 februari 2022, <https://gent.orthodoxekerk.be/kerkgebouw>.

¹⁰⁷ Mestdach, *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof: op het elan van de Contrareformatie (1598-1795)*, 37.

¹⁰⁸ Christina Vandenbussche, 'Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent', in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen (1969)*, 23 (Gent: Provincie Oost-Vlaanderen, 1970), 239–40.

*gebroken en een schilderij werd vernield. De meest waardevolle voorwerpen had het begijnhof tijdig in veiligheid kunnen brengen.*¹⁰⁹

Bij de oprichting van de calvinistische Gentse Republiek (1577-1584) werd de uitoefening van de katholieke godsdienst zo goed als onmogelijk gemaakt en in juli 1578 vandaliseerden de revolutionairen het begijnhof opnieuw. In datzelfde jaar verbleven er ook soldaten in de begijnhofkerk. Door toedoen van de meer gematigde Willem van Oranje werd op 1 januari 1579 de katholieke eredienst opnieuw toegelaten. De begijnhofkerk Sint-Elisabeth bleef echter voorbehouden voor de protestanten, de begijnen moesten in een andere parochiekerk de eredienst volgen. Lang duurde die “religievrede van Oranje” echter niet. Nadat Willem enkele dagen later Gent had verlaten, confisqueerden de calvinistische bewindvoerders opnieuw enkele goederen van de begijnen en lieten ze alle bomen van het begijnhof omhakken. In 1582 maakte het revolutionaire stadsbestuur zelfs plannen om de Sint-Elisabethkerk te slopen en de grond te verkopen.¹¹⁰

Met de herovering van Gent op 17 september 1584 door Alexander Farnese kon het Sint-Elisabethbegijnhof opnieuw herademen. In de infirmeriekapel werden maar liefst zeven missen na elkaar opgedragen want de kapel was de enige katholieke bidplaats in Gent die volledig ongeschonden was gebleven. Onmiddellijk startten de herstellingswerken in het begijnhof en onder de regering van de aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621/1633) begon er een bloeiperiode voor de begijnen die twee eeuwen zou duren.¹¹¹

In de loop van de zeventiende eeuw nam het aantal begijnen sterk toe waardoor de kerk te klein werd voor de gemeenschap. In de jaren 1631-1641 vonden er verbouwingen plaats die de basilicale kerk omvormde tot een hallenkerk (driebeukige kerk waarvan de middenbeuk even hoog is als de zijbeuken). Zo’n veertig jaar later liet de grootjuffrouw de middenbeuk en toren herbouwen en verhogen zodat de kerk een pseudo-hallenkerk werd waarbij de middenbeuk iets hoger is dan de zijbeuken.¹¹²

Met het Franse bewind van de Zuidelijke Nederlanden brak in 1794 opnieuw een moeilijke periode aan voor de Gentse begijnhoven. De Gentse geestelijkheid kreeg een bijzonder hoge belasting opgelegd. Het Elisabethbegijnhof was echter niet in staat om die heffing te betalen en zag zich genoodzaakt een deel van de som te vereffenen met het zilverwerk uit de begijnhofkerk. Van 11 juni 1798 tot 13 juni 1802 liet de Commissie der Burgerlijke Godshuizen de kerk sluiten. Met het Concordaat van 1801 veranderde de kerkrechtelijke status van de begijnhofkerk: de Sint-Elisabethkerk was voortaan een parochiekerk.¹¹³

In het dekenaal plan voor Gent-Stad uit 2013 stelde het dekenaat vast dat omwille van “een kleiner en ouder wordende gemeenschap” men tegen 2015 zou overgaan tot de volledige

¹⁰⁹ Mestdach, *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof: op het elan van de Contrareformatie (1598-1795)*, 41.

¹¹⁰ Ibidem, 41–42; Van Aalst en Vercaigne, *Oud Begijnhof & Elisabethparochie*, 21.

¹¹¹ Mestdach, 42.

¹¹² Van Aalst en Vercaigne, 21; Bogaert, Lanclus, en Verbeeck, ‘Parochiekerk Sint-Elisabeth’.

¹¹³ Mestdach, 234–35.

herbestemming van de parochiekerk Sint-Elisabeth en dat een samenvoeging van de Sint-Elisabethparochie met de Sint-Michielsparochie zich opdrong. Het bisdom vond de anglicaanse gemeenschap als nieuwe gebruikers van de kerk “een interessante piste”.¹¹⁴ De eigenaar van het gebouw, de stad Gent, wou graag een andere erkende eredienst laten onderbrengen in de beschermde Sint-Elisabethkerk. Op dat moment was de Saint Johnsparochie op zoek naar een nieuwe locatie. Zij zaten toen nog in het karmelietessenklooster in de Theresianenstraat waar volgens Stephen Murray:

*Het plafond van die kapel was aan het instorten. Ook de vloer was kapot. We hadden maar één licht. Er waren kleine ramen boven en op één dag, als het weer goed was, dan kregen we wel wat zonneschijn. Maar 't was zo donker en verdrietig.*¹¹⁵

Zo vonden de drie partijen elkaar. De gemeenteraad keurde op 19 december 2016 de herbestemming van de Sint-Elisabethkerk goed en besloot de kerk ter beschikking te stellen van de Saint Johnsparochie. Op die manier konden de anglicanen eind 2016 hun intrek nemen in de Sint-Elisabethkerk.¹¹⁶ Later, in 2018, bevestigden de stad Gent en bisschop Luc Van Looy de overdracht aan de anglicaanse gemeenschap.¹¹⁷

Het is vrij uniek dat de Saint Johnsparochie een herbestemde katholieke kerk helemaal alleen kan gebruiken. De situatie bij de andere anglicaanse parochies in België loopt sterk uiteen. In Antwerpen, Knokke en Ieper bijvoorbeeld hebben ze een eigen kerkgebouw dat specifiek voor de anglicanen is gebouwd. De parochie in Brugge deelt de Sint-Pieterskapel met de lokale protestantse gemeenschap en in Leuven gebruikt men de kapel van het Justus Lipsiuscollege van de KU Leuven. In Gent kregen de anglicanen dus een voormalige katholieke kerk maar hoefden zij die niet te delen met een andere geloofsgemeenschap.¹¹⁸

De Sint-Elisabethkerk is ook een van de oudste gebouwen die door een anglicaanse parochie in België gebruikt wordt. Dat verklaart misschien waarom de Saint Johnsparochie de enige anglicaanse respondent is in de survey van het onderzoeksproject Hemelsbreed die aangeeft hulp nodig te hebben op het vlak van onroerend erfgoed: “Slechts één respondent heeft noden betreffende het onroerend erfgoed. Meer bepaald in Gent wenst men advies of ondersteuning bij het opstellen van een kerkenbeleidsplan.”¹¹⁹

¹¹⁴ ‘Dekenaal plan Gent-Stad’ (Gent: Centraal Kerkbestuur Gent-Stad, 2013), 3–4, 23.

¹¹⁵ Murray, interview via videogesprek, 00:37:22-00:38:25.

¹¹⁶ Met een Bisschoppelijk Decreet besliste monseigneur Luc Van Looy op 21 september 2018 dat de Sint-Elisabethparochie werd opgeheven en het grondgebied werd toegevoegd aan de Sint-Michielsparochie. ‘Opheffing parochie Sint-Elisabeth (Gent) en samenvoeging met de parochie Sint-Michiels (Gent) - Advies’ (Gemeenteraad Gent, 12 maart 2019).

¹¹⁷ ‘Erediensten - Kerk Sint-Elisabeth te Gent - “om niet” ter beschikking stellen van de Anglicaanse eredienst - Goedkeuring’ (Gemeenteraad Gent, 19 november 2018).

¹¹⁸ Prins, interview via videogesprek, 00:24:28-00:30:00; Prins, ‘De anglicaanse eredienst’, 27.

¹¹⁹ Prins, ‘De anglicaanse eredienst’, 27.

Foto 3: Begijnhofkerk Sint-Elisabeth¹²⁰

Over het algemeen zijn de geïnterviewden heel positief over het kerkgebouw. In de eerste plaats vinden ze de omvang van de kerkruimte een groot voordeel, zeker omdat de gemeenschap een grote groei kende. De Sint-Elisabethkerk staat in dat opzicht in fel contrast met het Nieuw Convent waar niet eens alle gelovigen de dienst goed konden volgen:

*Het is ook een vreemde plaats, want eigenlijk, dan hadden ze een altaar waar de priester stond, een aantal rijen van gelovigen en dan om de hoek de rest van de kerk. Dus mensen kunnen wel de dienst horen, maar niet zien.*¹²¹

De anglicanen verhuisden van het Nieuw Convent naar de kapel in het karmelietessenklooster, maar die werd echter ook al snel te klein voor de groeiende anglicaanse gemeenschap. De begijnhofkerk daarentegen kan aan honderden mensen een plaats bieden wat meer tegemoetkomt aan de noden van de Saint Johnsparochie. In de afgelopen tien jaar kwamen er namelijk soms tot honderd mensen naar de zondagsmis in vergelijking met een maximum van dertig à veertig gelovigen van vroeger.¹²²

Reverend Murray wil daarnaast iets teruggeven aan de maatschappij door de Sint-Elisabethkerk open te stellen voor het brede publiek. Het kerkgebouw kan bijvoorbeeld gebruikt worden voor tentoonstellingen of concerten. De Saint Johnsparochie heeft met de ruime kerk dus de mogelijkheden om ten dienste te staan van de buurt en op die manier opener te zijn dan vroeger.

¹²⁰ Stijn Steens, *Begijnhofkerk Sint-Elisabeth*, Gent, 10 april 2022.

¹²¹ Murray, interview via videogesprek, 00:38:25-00:38:56.

¹²² Ibidem, 00:41:40-00:42:19.

Waar de gemeenschap voorheen meer verborgen was, staat ze nu door de begijnhofkerk veel zichtbaarder in de samenleving.¹²³

Veel aanpassingen aan het interieur van de katholieke kerk hebben de anglicanen niet gedaan. De heiligenbeelden konden blijven staan want, in tegenstelling tot de protestanten, erkennen de anglicanen wel de heiligen, al worden ze niet vereerd zoals in het katholicisme. Het oude altaar was in de ogen van pastoor Murray te monumentaal, dus gebruikt de parochie een eigen altaar. Verder waren er ook een aantal gebedsplaatsen met kaarsen en verschillende standbeelden die zijn weggehaald. Achteraan in de kerk staat ten slotte een zelfgebouwde keuken op wielen die gebruikt wordt bij het ontmoetingsmoment na de eucharistieviering.¹²⁴

Foto 4: Altaar en koor Sint-Elisabethkerk¹²⁵

Naast andere positieve argumenten zoals de schoonheid van het gebouw en praktische locatie, kwamen ook enkele kritische bedenkingen naar boven. Zo heeft de Sint-Elisabethkerk nog steeds geen verwarming en moet de gemeenschap noodgedwongen gaskachels gebruiken. Volgens Mercy Addo is dat te wijten aan het feit dat zij een anglicaanse gemeenschap zijn:

*It's only Anglican church, it's not a Catholic church. So we always get a church without heating system and all those kind of things. Because when you go to the other Catholic church, it's warm inside. So because it's not [Catholic]; Anglican come the second position. [...] Always our church room is cold.*¹²⁶

¹²³ Ibidem, 00:42:48-00:45:00.

¹²⁴ Ibidem, 00:49:29-00:50:55.

¹²⁵ Stijn Steens, *Altaar en koor Sint-Elisabethkerk*, Gent, 10 april 2022.

¹²⁶ Addo, persoonlijk interview, 00:06:30-00:07:10.

Vele katholieke kerken hebben echter ook nog geen centrale verwarming (zoals de Sint-Baafskathedraal) en Eva Verhaeghe wijst er ook op dat de stad Gent een beheerplan heeft voor de Sint-Elisabethkerk. Het stadsbestuur wil de kerk echt behouden en op termijn komt er zeker verwarming in de begijnhofkerk.¹²⁷

Bovendien is de kerk volgens Patrick Fiers wat minder gezellig dan de kapel in het klooster. Hij voegt er wel aan toe dat de kapel in de Theresianenstraat heel vochtig was en dat de extra ruimte van de Sint-Elisabethkerk met name voor de kinderwerking van de parochie heel handig is.¹²⁸

5. Conclusie

Het anglicanisme in België kent een lange traditie. Momenteel zijn er tien actieve anglicaanse geloofsgemeenschappen waarvan de hierboven bestudeerde Gentse Saint Johnsparochie er één is. De andere anglicaanse parochies in België zouden ook het voorwerp kunnen uitmaken van verder academisch onderzoek.

Gedurende haar tweehonderdjarige bestaan heeft de anglicaanse Saint Johnsparochie in Gent veel veranderingen doorgemaakt. Na talrijke omzwervingen in de Gentse binnenstad streek ze in 2016 neer in de katholieke begijnhofkerk Sint-Elisabeth. Het grote gebouw waaraan zo goed als niets moest veranderd worden, bood de geloofsgemeenschap veel meer ruimte die bovendien niet moest gedeeld worden met een andere geloofsgemeenschap.

De gelovigen ervaren het als een positieve wending, alhoewel er nog geen verwarming is in het kerkgebouw. De centrale ligging in het begijnhof is een pluspunt en maakt de betrokkenheid naar de buurt toe makkelijker. De parochie streeft actief naar openheid en verbondenheid met de buurt. Het anglicanisme leunt dicht aan bij de katholieke kerk, maar verschilt ook op belangrijke punten zoals het huwelijk voor priesters. Zo is de Canadese parochiepriester Stephen Murray gehuwd.

De laatste 25 jaar groeide de anglicaanse gemeenschap in Gent sterk en vond er een ingrijpende evolutie plaats. Van een relatief kleine, blanke en oudere gemeenschap evolueerde de parochie naar een heel diverse en levendige geloofsgemeenschap. Verschillende factoren speelden daarbij een belangrijke rol zoals migratie, de Gentse Universiteit, de haven van Gent en het gebruik van het Engels.

¹²⁷ Fiers en Verhaeghe, persoonlijk interview, 00:12:33-00:12:43; 'Beheerplan Sint-Elisabethbegijnhof en Sint-Elisabethkerk' (Gent: Dienst Stadsarcheologie en Monumentenzorg, 2021).

¹²⁸ Fiers en Verhaeghe, persoonlijk interview, 00:07:43-00:08:17.

6. Bibliografie

De transcripties van de interviews zijn als aparte bijlage beschikbaar.

6.1 Interviews

Addo, Mercy. Persoonlijk interview. Geïnterviewd door Stijn Steens, 10 april 2022.

Fiers, Patrick, en Eva Verhaeghe. Persoonlijk interview. Geïnterviewd door Stijn Steens, 10 april 2022.

Murray, Stephen. Interview via videogesprek. Geïnterviewd door Stijn Steens, 3 maart 2022.

Prins, Aaldert. Interview via videogesprek. Geïnterviewd door Stijn Steens, 1 april 2022.

6.2 Foto's

Steens, Stijn. *Altaar en koor Sint-Elisabethkerk*. Gent, 10 april 2022.

———. *Anglicaanse eucharistieviering in de Sint-Elisabethkerk*. Gent, 10 april 2022.

———. *Begijnhofkerk Sint-Elisabeth*. Gent, 10 april 2022.

———. *Kapel Sint-Jan in d'Olie*. Gent, 12 februari 2022.

6.3 Bronnen

'Begijnhof Sint-Elisabeth'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed. Geraadpleegd 31 mei 2022. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122164>.

'Beheerplan Sint-Elisabethbegijnhof en Sint-Elisabethkerk'. Gent: Dienst Stadsarcheologie en Monumentenzorg, 2021.

'Dekenaal plan Gent-Stad'. Gent: Centraal Kerkbestuur Gent-Stad, 2013.

'Erediensten - Kerk Sint-Elisabeth te Gent - "om niet" ter beschikking stellen van de Anglicaanse eredienst - Goedkeuring'. Gemeenteraad Gent, 19 november 2018.

'Geschiedenis OCMW Gent'. Stad Gent, 29 juli 2019. https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/20190729_DO_Geschiedenis%20Oinstellingen%20OCMW%20Gent.pdf.

'Opheffing parochie Sint-Elisabeth (Gent) en samenvoeging met de parochie Sint-Michiels (Gent) - Advies'. Gemeenteraad Gent, 12 maart 2019.

‘Parochiekerk Sint-Elisabeth’. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed. Geraadpleegd 31 mei 2022. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/20089>.

‘The Act of Supremacy, 1534’. Londen, 1534. C 65/143, m. 5, nos. 8 and 9. The National Archives (UK).

Anglican Communion News Service. ‘The Common Declaration by Pope Paul VI and Archbishop of Canterbury Michael Ramsey’, 5 oktober 2016. <https://www.anglicannews.org/news/2016/10/1966-the-common-declaration-by-pope-paul-vi-and-archbishop-of-canterbury-michael-ramsey.aspx>.

Anglican Communion Office. ‘ARCIC Anglican–Roman Catholic International Commission’. Geraadpleegd 20 april 2022. <http://www.anglicancommunion.org/ecumenism/ecumenical-dialogues/roman-catholic/arcic.aspx>.

———. ‘Instruments of Communion’. Geraadpleegd 13 april 2022. <http://www.anglicancommunion.org/structures/instruments-of-communion.aspx>.

———. ‘What Is the Anglican Communion?’ Geraadpleegd 13 april 2022. <http://www.anglicancommunion.org/structures/what-is-the-anglican-communion.aspx>.

Art & Antiques Gallery St-John. ‘De Sint-Jan in d’Olie Kapel: onze galerie in Gent’. Geraadpleegd 19 maart 2022. <https://st-john.be/nl/info/de-sint-jan-in-dolie-kapel-onze-galerie-in-gent>.

Art. 181 van de Belgische Grondwet (z.d.).

Boeve, Lieven. ‘The Most Reverend and Right Honourable Doctor Rowan Douglas Williams’. KU Leuven. Geraadpleegd 27 april 2022. <https://www.kuleuven.be/over-kuleuven/eredoctoraten/rowan-douglas-williams/the-most-reverend-and-right-honourable-doctor-rowan-douglas-williams>.

Cegesoma (Rijksarchief). ‘Aaldert Prins’. Geraadpleegd 11 april 2022. <https://www.cegesoma.be/nl/aaldert-prins>.

Centraal Comité van de Anglicaanse Eredienst in België. ‘Wie Is Wie, Centraal Comité-Leden’. Geraadpleegd 11 april 2022. <https://www.centralanglican.be/wie-is-wie>.

Church Mission Society. ‘Our History’. Geraadpleegd 13 april 2022. <https://churchmissionsociety.org/about/our-history/>.

Dick, John Alonzo. ‘The Malines Conversations’. Malines Conversations Group, 2020. <https://www.malinesconversations.org/malines-conversations/>.

Diocese in Europe. ‘About the Diocese’. Geraadpleegd 14 april 2022. <https://europe.anglican.org/diocesan-information/welcome>.

- Dumarey, Alexander. 'Markante plekken: het verborgen slotklooster van de ongeschoeide karmelietessen in Gent'. VRT NWS, 12 oktober 2018. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/10/12/markante-plekken-het-voormalig-klooster-van-de-ongeschoeide-kar/>.
- ETF. 'Dr. Aaldert Prins'. Geraadpleegd 11 april 2022. <https://www.etf.edu/medewerkers/aaldert-prins/>.
- FOD Justitie. 'Erediensten en georganiseerde vrijzinnigheid'. Geraadpleegd 14 april 2022. https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/erediensten_en_vrijzinnigheid/erediensten_en_georganiseerde_vrijzinnigheid.
- Holy Corner Gent. 'Kerken - Holy Corner Gent'. Geraadpleegd 20 februari 2022. <https://www.holycornergent.com/kerken>.
- IARCCUM. 'International Anglican-Roman Catholic Commission for Unity and Mission (IARCCUM)'. Geraadpleegd 20 april 2022. <https://iarccum.org/org/?o=7>.
- K.B. 15 maart 1886 - Arrêté royal portant organisation du Culte anglican. Belgisch Staatsblad, 22 maart 1886.
- K.B. 17 januari 1875 - Arrêté royal portant administration de l'Eglise anglicane. Belgisch Staatsblad, 24 januari 1875.
- Karmel Gent. 'Karmel Gent - Karmelieten'. Geraadpleegd 22 februari 2022. <https://www.karmelgent.be/karmelieten/>.
- Lakiere, Fien. 'Kerk aan het Rabot krijgt 115.000 euro subsidies: "Ons orgel nog niet kunnen gebruiken"'. *Het Nieuwsblad*, 3 juni 2021, sec. Gent. https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210603_94876207.
- Malines Conversations Group. 'Who We Are'. Geraadpleegd 20 april 2022. <https://www.malinesconversations.org/about-us/>.
- McDonald, Jack. 'Welkom'. Centraal Comité van de Anglicaanse Eredienst in België. Geraadpleegd 14 april 2022. <https://www.centralanglican.be/welkom>.
- Orthodoxe Kerk Gent. 'Kerkgebouw'. Geraadpleegd 22 februari 2022. <https://gent.orthodoxekerk.be/kerkgebouw>.
- . 'Orthodoxe Parochie'. Geraadpleegd 22 februari 2022. <https://gent.orthodoxekerk.be>.
- Participatieve observatie. Begijnhofkerk Sint-Elisabeth. Gent, 28 november 2021, 3 en 10 april 2022.
- Pius XI. 'Mortalium Animos'. Libreria Editrice Vaticana, 6 januari 1928.
- Protestantse Kerk – Gent Centrum. 'Locale [sic] historiek'. Geraadpleegd 19 maart 2022. <https://www.protestantsekerk-gentcentrum.be/geschiedenis/locale-historiek/>.

Saint John's Anglican Church Ghent. 'History'. Geraadpleegd 22 februari 2022. <https://www.saintjohnsghent.com/about-us>.

SPCK. 'About Us'. Geraadpleegd 13 april 2022. <https://spckpublishing.co.uk/about-us>.

Stad Gent. 'Rabot - Blaisantvest'. Geraadpleegd 21 mei 2022. <https://hoeveelin.stad.gent/wijken/rabot-blaisantvest/>.

The Archbishop of Canterbury. 'The Archbishop and Canterbury Diocese'. Geraadpleegd 13 april 2022. <https://www.archbishopofcanterbury.org/about-archbishop/archbishop-and-canterbury-diocese>.

The Church of England. 'Leadership and Governance'. Geraadpleegd 18 april 2022. <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance>.

The Mission to Seafarers. 'About Us'. Geraadpleegd 19 maart 2022. <https://www.missiontoseafarers.org/about>.

———. 'Our Sea Ports'. Geraadpleegd 19 maart 2022. <https://www.missiontoseafarers.org/our-ports>.

Unesco Vlaanderen. 'Begijnhoven'. Geraadpleegd 31 mei 2022. <https://www.unesco-vlaanderen.be/unesco-in-vlaanderen/werelderfgoed/begijnhoven>.

USPG. 'History'. Geraadpleegd 13 april 2022. <https://www.uspg.org.uk/about/history/>.

Van Belle, Dieter. 'Menswording en menselijkheid. Een ontmoeting met de anglicaanse Kerk'. *Kerkplein*, juni 2021.

Van Huylenbroeck, Guido. 'Geïntegreerd Beleidsplan Internationalisering 2019-2023'. Gent: Universiteit Gent, 2019.

Verenigde Protestantse Kerk in België. 'Gent Rabotkerk'. Geraadpleegd 22 februari 2022. <https://nl.protestant.link/locations/gent-rabotkerk/>.

Vzw Elisabeth-Begijnhof. 'Geschiedenis: na 1874'. Geraadpleegd 20 februari 2022. <https://elisabethbegijnhof.be/nl/de-wijk/geschiedenis/na-1874>.

Wet 4 maart 1870 - Wet op het tijdelijke der eerediensten [sic]. Belgisch Staatsblad, 9 maart 1870.

World Shipping Register. 'Mission to Seafarers - Ghent'. Geraadpleegd 19 maart 2022. <https://world-ships.com/company/e29e84aa350580ebf7c3b640a552910e#.YjWt5OrMJPY>.

6.4 Werken

Archbishops' Council. *Canons of the Church of England*. 8ste dr. Londen: Church House Publishing, 2022.

- Bisschop, Chantal. 'Leren Luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven.' Leuven: Centrum Agrarische Geschiedenis, 2017.
- Bleyen, Jan, en Leen Van Molle. *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven: Acco, 2012.
- Bogaert, Chris, Kathleen Lanclus, en Mieke Verbeeck. 'Begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hoye'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122163>.
- . 'Begijnhof Sint-Elisabeth'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122164>.
- . 'Nieuw Convent'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/83704>.
- . 'Parochiekerk Sint-Elisabeth'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/20089>.
- Buchanan, Colin O. 'Anglicanism: Anglican Communion and Its Theology'. In *The Cambridge Dictionary of Christianity*, onder redactie van Daniel Patte. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Colla, Joris, Julie Aerts, Karim Ettourki, en Aaldert Prins. *Hemelsbreed. Divers religieus erfgoed in Vlaanderen. Onderzoeksrapport*. Leuven: PARCUM en KADOC-KU Leuven, 2020.
- Cross, Frank L., en Elizabeth A. Livingstone, red. 'Anglicanism'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Church of England'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Edward VI'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Elizabeth I'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Halifax, Charles Lindley Wood'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Henry VIII'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Malines Conversations'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . 'Women, Ordination Of'. In *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- . *The Oxford Dictionary of the Christian Church. The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

- De Pooter, Patrick. *De rechtspositie van erkende erediensten en levensbeschouwingen in staat en maatschappij*. Brussel: De Boeck en Larcier, 2003.
- Gregory, Jeremy, red. *Establishment and Empire, 1662 - 1829*. The Oxford History of Anglicanism, Volume II. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Lanclus, Kathleen, Adriaan Linters, en Mieke Verbeeck. 'Kerk en klooster der ongeschoeide karmelieten of discalsen'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 1979. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/19035>.
- Lanclus, Kathleen. 'Klooster van de ongeschoeide karmelietessen'. Inventaris Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, 2012. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/21247>.
- Mestdach, Klaartje. *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof: op het elan van de Contrareformatie (1598-1795)*. Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel XXV. Gent: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 2000.
- Milton, Anthony, red. *Reformation and Identity, c. 1520-1662*. The Oxford History of Anglicanism, Volume I. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Morris, Jeremy, red. *Global Western Anglicanism, c. 1910-Present*. The Oxford History of Anglicanism, Volume IV. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Patte, Daniel, red. 'Malines Conversations'. In *The Cambridge Dictionary of Christianity*, 751–852. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- . *The Cambridge Dictionary of Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen. *Oecumenisch Directorium: Richtlijnen voor de toepassing van de beginselen en normen inzake de oecumenische beweging*. Vertaald door Felix van Voorst tot Voorst. 2de dr. 's-Hertogenbosch: Katholieke Vereniging voor Oecumene, 2020.
- Prins, Aaldert. 'De anglicaanse eredienst'. In *Hemelsbreed. Divers religieus erfgoed in Vlaanderen. Onderzoeksrapport.*, 19–30. Leuven: PARCUM en KADOC-KU Leuven, 2020.
- . 'De protestants-evangelische kerken en de Anglicaanse kerk'. In *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-21e eeuw*, onder redactie van Guy Vanthemsche en Patricia Van den Eeckhout, 1241–57. Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2017.
- Rijksarchief België. 'Sint-Elisabethbegijnhof te Gent'. Geraadpleegd 20 februari 2022. https://search.arch.be/eac/eac-BE-A0500_119607_DUT.
- Sachs, William L., red. *Global Anglicanism, c. 1910-2000*. The Oxford History of Anglicanism, Volume V. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Sachs, William L., en Ralph Stanley Dean. 'Anglicanism'. In *Encyclopaedia Britannica*, 6 oktober 2021. <https://www.britannica.com/topic/Anglicanism>.

- Steens, Stijn. 'Groot Begijnhof Sint-Elisabeth'. *Kerkelijk Patrimonium Sint-Amandsberg* (blog). Geraadpleegd 20 februari 2022. <https://www.patrimoniumsintamandsberg.be/overzicht/>.
- Strong, Rowan, red. *Partisan Anglicanism and Its Global Expansion, 1829-c. 1914*. The Oxford History of Anglicanism, Volume III. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Van Aalst, Pieter, en Elsie Vercaigne. *Oud Begijnhof & Elisabethparochie*. Gent: Ultima Thule, 2010.
- Vandenbussche, Christina. 'Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent'. In *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen (1969)*, 233–57. 23. Gent: Provincie Oost-Vlaanderen, 1970.
- Ward, Kevin. *A History of Global Anglicanism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Whalon, Pierre. 'Should The Episcopal Church Create a Missionary Diocese in Europe?'. *Journal of Anglican Studies* 18, nr. 2 (2020): 251-263.
- Williams, Rowan, Geoffrey Rowell, en Kenneth W. Stevenson. *Love's Redeeming Work: The Anglican Quest for Holiness*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Williams, Rowan. *Anglican Identities*. Cambridge: Cowley Publications, 2003.
- . *De Mechelse Gesprekken: Het begin van de anglicaans-katholieke dialoog*. Vertaald door Marianne Servaas. Antwerpen: Halewijn, 2021.
- . *The Malines Conversations: The Beginnings of Anglican-Roman Catholic Dialogue*. Mahwah: Paulist Press, 2021.
- . *Why Study the Past? The Quest for the Historical Church*. Sarum Theological Lectures. Londen: Darton, Longman and Todd, 2005.

FACULTEIT LETTEREN
Blijde Inkomstraat 21
3000 LEUVEN, België
tel. + 32 16 32 55 00
www.kuleuven.be

